

Lesbeschrijving *Doel*

- ❖ De leerlingen weten welke betekenis Johan de Witt voor ons land heeft gehad;
- ❖ De leerlingen weten de belangrijkste gebeurtenissen uit de Eerste en de Tweede Engelse Oorlog.

Aantal lessen 5**Lesonderdelen** *Vertelling*

1. Tromp bijt van zich af
2. De jeugd van Michiel de Ruyter
3. Michiel de Ruyter (alternatief)

Leestekst

De tocht naar Chatham

Leerlingenboek

De Grote Vergadering
 De Eerste Engelse Oorlog
 De Tweede Engelse Oorlog
 Bedreigd door Frankrijk

Verwerking***Repetitie*****Vertelling 1** TROMP BIJT VAN ZICH AF

Op een lentemorgen in het jaar 1652 kiest de Engelse kapitein Anthony Young zee met drie kleine oorlogsschepen. Er staat een fikse bries die de zeilen doet bollen en de schepen laat dansen op de golven. Kapitein Young zet zich schrap op de kampanje en tuurt over de woelige zee. Het is zijn taak er op te letten dat vreemde schepen niet ongemerkt de Engelse kustwateren binnenvaren. Ja, onze Cromwell heeft de Acte van Navigatie uitgevaardigd. Geen enkel buitenlands schip mag in de zee rondom Engeland op haring en schol vissen. En goederen vervoeren? Dat mag alleen uit het eigen land. De kapitein lacht grimmig. Natuurlijk gaat het in de eerste plaats om de Hóllanders! Die denken dat alle zeeën van hen zijn! Het wordt tijd dat ze een toontje lager zingen. Wel, aan hem zal het niet liggen!

Even later zet hij de kijker voor zijn oog, want aan de horizon doemen zeilen op. Tien, twaalf....

Snel geeft de kapitein zijn bevelen. Matrozen klauteren het want in; de zeilen klappen en even later zetten de Engelse oorlogsschepen koers naar de onbekende vaartuigen.

Als kapitein Young het niet dacht!

Het blijken negen Hollandse koopvaarders te zijn die op hun thuisreis beschermd worden door... ook drie oorlogsschepen!

Kapitein Young is vastbesloten. Die oorlogsschepen horen de vlag van Engeland te groeten. Als ze niet opschieten zal hij hun eens een aanmaning geven!

Kijk, de Hollandse commandant strijkt zijn vlag. Dat is Young echter nog niet genoeg. Alle drie zullen ze moeten groeten! Maar wat schreeuwt die Hollandse kapitein daar door zijn scheepsroeper?

"Als je m'n vlag wilt neerhalen, kom je het zelf maar doen!"

Die onbeschaamde vlegel! Wacht, Young houdt hem aan zijn woord! Een Engelse officier is al met een sloep onderweg naar de halsstarrige Hollander. De moeite is te vergeefs. Smadelijk wordt de Engelsman teruggestuurd.

Nu vindt kapitein Young het welletjes. Na een kort bevel spuwen zijn kanonnen vuur. Direct geeft de Hollander antwoord. Ook Youngs andere schepen mengen zich in de strijd. De Hollander kiest eieren voor zijn geld. Zijn vlag gaat naar beneden.

Als de Hollanders denken dat de kous daarmee af is, komen ze bedrogen uit. Kapitein Young is woedend. Er is een dode gevallen en zijn schip is beschadigd. De Hollander moet mee naar de haven. Hij moet de schade vergoeden! Maar nu gaat de Hollandse commandant zich ermee bemoeien. Hij laat weten dat hij niet heeft ingegrepen omdat het over een vlag ging. Hij kan onmogelijk goedvinden dat één van zijn schepen opgebracht wordt. Kapitein Young aarzelt. Zal hij het hier maar bij laten? Tenslotte is zijn eer gered...

Niet ver daar vandaan vindt iets dergelijks plaats.

In het Nauw van Calais liggen twee oorlogsvloten in elkaars zicht: de Engelse en de Hollandse. De Engelse opperbevelhebber is generaal-ter-zee Robert Blake. Zijn vlag waait vanaf de 'James'. Op afstand ligt de 'Brederode' van luitenant-admiraal Maarten Harpertszoon Tromp.

Al is de Hollandse vloot dan ongeveer twee keer zo groot als de Engelse vloot, toch zullen de Hollanders moeten groeten, vindt Blake. Tenslotte bevinden ze zich in Engelse wateren. Maar Tromp maakt geen aanstalten.

Boemm...! Kruiddamp wolkt van de James. Nu zal Tromp toch wel begrijpen wat er van hem verwacht wordt? Inderdaad, en het antwoord volgt meteen... Tromp laat een saluutschot lossen. Alleen... hoe is het mogelijk. De kogel vliegt pardoos door de Engelse vlag die aan de grote mast van de James wappert! De flarden hangen erbij. Stampvoetend van nijd ziet Blake even later de Hollandse vloot verdwijnen in de richting van de Franse kust. Op de Brederode wappert fier de Hollandse driekleur. Zijn woede verandert in verbazing als hij nog geen twee uur later de Hollandse vloot weer recht op zich af ziet stevenen. Voorop vaart de Brederode. Onder de driekleur wappert nog een vlag: de bloedvlag...

Wat is er gebeurd?

Een snel jacht kruiste de route van de Hollandse vloot. Vlaktbij de Brederode was het in een wolk van schuim bijgedraaid en had een sloep naar het admiraalsschip gestuurd. Hijgend van opwinding meldde zich kapitein Joris van der Saanen: "Admiraal, de Engelsen staan op het punt onze schepen te nemen! Negen koopvaarders, admiraal, met een waardevolle lading aan boord!"

Dat was de druppel die voor Tromp de emmer deed overlopen. Woedend ineens, had hij het bevel gegeven rechtsomkeert te maken. Deze vernedering neemt hij niet!

Wie van de kemphanen is het gevecht begonnen? Niemand die het precies weet. Tromp schreef later dat Blake 'de loef van ons won en onze romp en zeilen met schoten beschadigde met de duidelijke bedoeling ons tot zinken te brengen'. Blake vertelde dat de Hollanders 'recht op ons af kwamen, Tromp voorop. Daarop draaiden wij bij en namen een strijdbare houding aan, daar zij vastbesloten leken het op een ge-

9. Het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk

vecht te laten aankomen. Op musketafstand gaf ik bevel op zijn vlag te schieten, hetwelk drie keer gebeurde. Na het derde schot vuurde hij een volle laag af'.

In ieder geval is de strijd in alle hevigheid losgebarsten...

Vanaf de krijtrotten bij Dover zien toegestroomde toeschouwers hoe de 42 Hollandse en 12 Engelse schepen tot één grote massa samenklonteren. Honderden kanonnen vuren naar alle kanten.

Op de geschutsdekken heerst in de benauwende duisternis een afschuwelijk lawaai: oorverdovend gebulder van kanonnen, het neerstorten van stukken hout en het gefluit van dodelijke splinters, lang en scherp als dolkmessen. Daar tussendoor klinkt het geschreeuw, gegil en gekerm van de mannen. Hoestend, met tranende ogen en struikelend over gewonden en gesneuvelden, banen scheepsjongens zich een weg door de kolkende rook, die paars oplicht door het ontvlammende kruit. Zij sjouwen de vaatjes buskruit van de kruitkamer naar de geschutsdekken.

In de ziekenboeg verrichten de chirurgijns hun werk: bij het licht van lantaarns zagen zij verminkte ledematen van gewonden af...

Op de bovendekken storten ra's en rondhouten naar beneden, zakken masten krakend opzij, zodat de mannen onder bergen zeildoek en touwwerk bedolven worden. Musketkogels en messcherp schroot jagen over de dekken. Door dikke wolken bijtend kruitdamp zijn de schepen nauwelijks te onderscheiden. Krakend botsen ze tegen elkaar aan, blijven in een wirwar van tuig aan elkaar hangen...

Vier wanhopige uren duurt de strijd. De Engelsen krijgen hulp. Negen oorlogsschepen vallen Tromps achterhoede aan. Van de wal varen vissersschuiten aan, geladen met kruit en kogels. Dan valt de avond. Langzaam drijven de gehavende vloten uiteen. Niemand voelt ervoor nog langer door te vechten. In het donker is immers geen vriend van een vijand te onderscheiden?

De Hollanders varen met brandende kampanjelantaarns in de richting van de Franse kust. Ze laten twee schepen achter. Ze hebben hun masten verloren en zijn doorzeefd met kogels.

De zeeslag is onbeslist, maar de Eerste Engelse Oorlog is begonnen. Het zal nog moeten blijken, wie van beide zeemachten de sterkste is.

Bron

Handleiding *Er is Geschied*, deel 2 (bewerkt).

Gespreksvragen

1. Wie mogen er varen en vissen op de zeeën? Hoe is dat nu geregeld? Zijn de zeeën vrij voor alle landen of mogen sommige landen de baas zijn over de zeeën?
2. Vind je het dapper van Tromp en de Hollanders dat ze niet direct wilden toegeven aan de Engelsen? Was dat verstandig? Wat zou jij gedaan hebben?

Vertelling 2 DE JEUGD VAN MICHIEL DE RUYTER

Ach, die Michiel... Wat dat toch voor een jongen is!

'Hoe vaak heb ik hem al niet gestraft', verzucht vader Adriaan Michielszoon. 'Niets helpt: straf, een pak slaag, vriendelijke woorden. 't Lijkt of hij alles aan zijn laars lapt, die schelm'.

Daar lijkt het inderdaad op. Michiel is door de meester weggejaagd, omdat hij in plaats van naar school te gaan, rondzwierf bij de haven. En als hij wel op school was, lette hij nooit op en was de meester en de andere kinderen tot last.

Nu heeft hij een baantje in de touwslagerij van de heren Lampsens. Maar ook daar wil het niet lukken. Geen wonder, het is er nog veel saaier dan op school! De hele dag aan een wiel draaien, heel regelmatig, in hetzelfde tempo... Als zijn gedachten afdwalen wordt hij bars tot de orde geroepen. Opletten moet hij! Dolblij is Michiel als hij een boodschap mag doen. Die vrijheid buit hij uit door een ommetje langs de havenkaden van Vlissingen te maken. Dáár trekt zijn hart heen. Michiel wil varen!

Op zekere dag, tijdens één van die zwerftochten...

Vaak heeft Michiel al omhoog gekeken naar het topje van de toren van de grote Jakobskerk in Vlissingen. Als je daarop zat, zou je ver kunnen kijken over de eindeloze zee! De torenspits is nog hoger dan een scheepsmast. Zo'n scheepsmast is voorlopig onbereikbaar voor hem, maar die spits...

Michiel kijkt naar het openstaande torendeurtje. Hij aarzelt even... Dan glipt hij ongezien naar binnen. Snel beklimt hij de vele treden, komt voorbij de klokken, gaat een ladder op en duwt het luik open. De wind rukt aan zijn haren als hij zich naar buiten wringt. Even voelt hij zich een beetje draaiërig worden als hij in de diepte kijkt. Wat klein zijn de huizen nu en de mensen lijken wel op de popjes van zijn zusjes. Boven hem zijn de leitjes van de torenspits en hij ziet de uitstekende haken. Lenig hijst hij zich op; hij gebruikt de haken als sporten om zijn voeten op te zetten. Daar is de vergulde bol met daarboven de windwijzer!

Even later zit Michiel op de bol, zijn armen en benen stevig om de stang geslagen. Hij laat zijn ogen over het wijde water gaan, over de blanke en bruine zeilen van de schepen die de haven van Vlissingen in- en uitvaren. Verlangend tuurt hij naar de stipjes die aan de horizon verdwijnen. Wanneer zal hij meevaren naar onbekende verten?

Plotseling wordt zijn aandacht getrokken door ver verwijderd geschreeuw. Als hij naar beneden kijkt, ziet hij dat een groep mensen zich op het marktplein heeft verzameld. Woedend gebaren ze naar hem. Beduusd laat Michiel zich zakken. Er zal wat zwaaien voor hem!

'Geef die jongen zijn zin, Adriaan. Laat hem varen. Misschien wordt hij een goed zeeman'.

Het is mijnheer Lampsens die het zegt. 'In de touwslagerij wordt het niets met hem'. Vader Adriaan Michielszoon aarzelt. Michiel naar zee? Wat moet er dan van hem terecht komen?

'Geloof me, aan boord krijgen ze hem wel klein. Een eindje touw doet wonderen!' verzekert Lampsens. 'Je zoon kan scheepsjongen worden op één van mijn schepen'.

Vader Adriaan zucht.

'Dank u, mijnheer', zegt hij dan.

In augustus 1618 gaat Michiel voor het eerst naar zee. Hij is dan elf jaar oud.

Al gauw merkt hij dat naar een schip kijken nog niet hetzelfde is als op een schip varen.

Toch heeft hij het goed naar zijn zin. Hij begrijpt dat je, als je aan boord vooruit wilt komen, hard moet werken. Vanaf de eerste dag geeft hij zijn ogen en oren de kost. Hij leert de namen van de zeilen, de masten en ra's en hoe ze worden gebruikt en gerepareerd. Hij leert touwwerk splitsen en knopen. Hij helpt bij het werk van de matrozen, de bootsman, de zeilmaker en de sloopstimmerman. Zodoende kan hij na enkele reizen al mee als matroos!

9. Het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk

Maar om nóg hogerop te kunnen komen, moet je kunnen lezen, schrijven en rekenen. Je moet leren een zeekaart te gebruiken en veel weten van de stand van de zon, de maan en de sterren. Verder moet je verstand hebben van koopwaar en prijzen. Dat heeft Michiel allemaal niet geweten, toen hij op de torenspits van de Grote Kerk van Vlissingen zat!

In 1622 is Michiel voor korte tijd weer landrot. Samen met andere matrozen dient hij in het leger van prins Maurits. Hij vecht mee tijdens het beleg van Bergen op Zoom. Van zijn spaarcenten koopt hij zelfs een paard. Stel je voor, Michiel als soldaat te paard! Begrijp je nu, waarom hij zich later 'De Ruyter' noemt?

Als hij weer gaat varen wordt hij bootsman en door hard te werken en te studeren brengt hij het tot stuurman. En als hij nog maar vijfentwintig jaar is, wordt Michiel schipper! Na elf jaar varen, hard werken en sparen gaat een langgekoesterde wens in vervulling: Michiel laat een schip bouwen. De 'Salamander' noemt hij het. Voortaan is hij schipper en koopman op zijn eigen schip. Tijdens zijn vele tochten beleeft Michiel veel. Elke keer wordt hij geroemd om zijn doortastendheid en moed.

Op de woelige golven van de Noordzee vaart de Salamander, op weg van Ierland naar Vlissingen. Michiel de Ruyter staat op de hoge kampanje. Scherp houdt hij de zee in de gaten, want ze zijn hier in gevaarlijke wateren. Elk moment kan er aan de horizon een zeil opdoemen. Dat kán een Duinkerker kaper zijn. Michiel weet dat zijn schip en bemanning niet opgewassen zijn tegen die kapers. Hij heeft maar enkele kanonnen aan boord. Tenslotte is de Salamander een koopvaardijship en geen oorlogsschip. 'Schip in zicht!' galmt de uitkijk vanaf zijn hoge post in het kraaiennest. Daar heb je het al! Even later wordt De Ruyters vrees bewaarheid. Het schip voert de bloedvlag... Dan geeft De Ruyter een vreemd bevel: 'Haal de tonnen boter uit het ruim en smeer er de verschansing en het dek mee in!' Verbaasd gehoorzamen de matrozen. Is er niets beters te doen in het zicht van de vijand?

De kaper is ondertussen dichterbij gekomen. Duidelijk zijn de barse gezichten van de rovers te onderscheiden. Kalm beveelt De Ruyter om het schip bij te draaien. Zijn bewapende mensen stuurt hij benedendeks. Zwaaiend op de deining wacht de Salamander het kaperschip af. De dekken blinken op een vreemde manier in de zon... Daar slaan de enterhaken van de Duinkerkers in de verschansing en het want. Sterke handen trekken de schepen naar elkaar toe... Daar springen de eerste rovers over, het mes tussen de tanden.

Dan gebeurt het... Schreeuwend van schrik duikelen ze over het spiegelgladde dek. De een na de ander glijdt uit. Ze kunnen zich onmogelijk verweren tegen de bewapende matrozen van Michiel de Ruyter, die hen vanonder de boevennetten (luchtroosters in het dek) onder vuur nemen. Graaiend naar houvast proberen sommigen de weg naar hun eigen schip te vinden. Anderen blijven liggen...

Even later hebben de rovers hun schip losgetrokken van de Salamander en varen haastig weg.

Wie niet sterk is moet slim zijn!

In 1652 heeft Michiel de Ruyter vierendertig jaren als zeeman achter de rug. Thuis wachten zijn vrouw en kinderen altijd weer vol spanning op zijn behouden terugkeer. Hij besluit voortaan rustig aan wal te blijven en een leven als burger te gaan leiden. Maar het blijft bij een plan, want de heren Staten van Zeeland komen bij hem. Het vaderland is in nood. Er is oorlog met Engeland uitgebroken. Er zijn dappere zeelui nodig om het vaderland te verdedigen.

Hun verzoek is: 'Neem dienst op de oorlogsvloot onder Maarten Harpertzoon Tromp!'

De Ruyter zwicht. In deze en volgende oorlogen blijkt dat hij niet alleen een bekwame kapitein van een koopvaarder, maar ook een uitstekend bevelhebber van oorlogsschepen is.

Na Tromps dood krijgt hij het opperbevel. De Vlissingse kwajongen is admiraal geworden!

Bron

Handleiding *Er is Geschied*, deel 2 (bewerkt).

Gespreksvragen

1. Welke vakken die jij op school krijgt zijn vooral belangrijk voor later als je een beroep moet kiezen? En welke dingen zijn juist nu ook al heel belangrijk?
2. Veel mensen vinden dat Michiel de Ruyter een echte held was. Vind jij dat ook? Waarom wel/niet? Zijn er nu ook nog helden? Wie zijn dat dan?

Vertelling 3 alternatief

MICHIEL DE RUYTER

In een huisje aan de Jacobsstraat bij de Grote Kerk in Vlissingen is het een hele drukte. 'St, st, Lucretia. Jij bent al vijf jaar. Wees stil voor je kleine broertje', zegt moeder Aelken vanuit de bedstee. Vader Adriaen loopt voorzichtig met een bundeltje naar buiten. 'Waar gaat vader heen?' 'Naar de kerk. Vanmorgen heb je een klein broertje gekregen. Nu zal de dominee hem dopen. Hij heet Michiel, naar grootvader.' Stil denkt moeder erachteraan: Zo hebben we Michiels oudere broertje ook genoemd. Die heeft maar even geleefd. Hoe zou het met deze Michiel gaan?

Gelukkig was vader Adriaen thuis. Dat is als zeeman niet vanzelfsprekend. Hij moet maar aan de wal komen werken. Zo wordt vader bierdrager. Zijn er arme mensen? Vader kijkt in zijn beurs. Ja, daar zit nog een geldstuk. 'Alstublieft, om brood te kopen.' Is de buurvrouw ziek? 'Moeder Aelken, hebben wij nog soep? Dan even een kom hiernaast brengen,' zegt vader.

Als Michiel zes jaar is, gaat hij naar school. Maar o, wat blijft er weinig tijd over om naar de haven te gaan en schepen te kijken. Varen! dat wil Michiel graag. 'Daar ben je nog veel te jong voor,' zegt vader. 'Goed je best doen op school en niet zoveel vechten.' Michiel is een echter durfal. Zijn de arbeiders de kerktoren aan het restaureren? Wanneer ze even schaften en daarom de ladders hebben weggehaald, klimt Michiel omhoog. Op de torenspits zal hij de zee kunnen zien. Naar beneden? O, dan zet hij zijn schoenhakken in de leien. Sommige breken kapot, maar Michiel komt ongedeerd beneden op straat.

'Bij de gebroeders Lampsins kun je komen werken,' zegt vader op een dag. 'Mooi, vader, ze hebben wel twaalf schepen', antwoordt Michiel. Maar dat valt tegen: Michiel moet buiten op een houten plank zitten. 'Ja, pak dat handvat maar vast. Blijf maar in hetzelfde tempo draaien aan dat grote wiel, dan komt er een sterk touw op de lijnbaan. We hebben veel touwen nodig voor onze schepen', zegt de baas. 'Word je het zat? Dan pak je maar je andere arm om te draaien.' Aan het eind van de week heeft Michiel dertig cent verdiend. Maar, o, wat een saai werk. De baas heeft het druk met die ongehoorzame jongen. Al gauw sturen ze hem weg. Niets mee te beginnen.

Elf jaar is Michiel als zijn wens om te varen in vervulling gaat. Als hoogbootmansjongen mag hij naar zee. Het schip vaart helemaal naar West-Indië. Een jaar later wordt

9. Het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk

hij bevorderd tot matroos. De Spanjaarden nemen hem gevangen. 'Let op,' sist Michiel tot zijn maten, 'wanneer we de loopplank op moeten stappen, springen wij in het water.' Daar zwemmen ze al met zijn drieën. Doornat kruipen ze uit de zee op Spaanse bodem. Nu naar huis. Onderweg geven vriendelijke mensen de schipbreukelingen onderdak. Het duurt weken voor ze in Vlissingen terug zijn.

In 1622 wordt Michiel kanonnier in het leger van prins Maurits. Bergen op Zoom moet verdedigd worden tegen Spaanse soldaten. Te paard doet Michiel uitvallen in het leger van de Spanjaarden. Dat lukt. Waarschijnlijk noemt hij zich daarom voortaan: Michiel Adriaanszoon de Ruyter.

Zeven jaar lang werkt Michiel in Dublin op het kantoor van de gebroeders Lampsins. Als boekhouder schrijft hij netjes op hoeveel boter en haring verhandeld wordt. Koeienhuiden verkopen ze ook aan de Ieren. Michiel weet precies, wat er mee verdiend wordt. Terug in Vlissingen trouwt hij met Maayke. Wanneer hun kindje geboren wordt, is Michiel op zee. Zijn jonge vrouw sterft en hun kleine meisje overlijdt drie weken later. Wat een verdriet!

In 1633 begint Michiel in een schrift zijn reizen op te tekenen. Zijn hele leven zal hij een scheepsjournaal, een soort dagboek bijhouden. Hij pakt een pen. Hij schrijft de eerste woorden: 'Looft God boven al.' Als stuurman vaart hij op de *Groene Leeuw* naar het noorden. Wijdbeens staat hij bij het roer. Hij houdt het stevig vast. Wat een felle storm! Goed opletten dat het schip niet tegen grote ijsschotsen vaart. Ze hebben een goede vangst in de Noordse wateren. 8 september 1633 komen de walvisvaarders terug. Als echte Zeeuw laat hij de letter 'h' vaak weg: 'In de aven ghearyveert Godt lof'. Zo dankt Michiel de Heere voor de behouden thuiskomst. Elke jaar doen ze één reis. Twee zomers later vangen ze niets. 'Moe weer, maar geen vis,' schrijft Michiel. 'Het lijkt wel of alle vis dood is, maar God zal het voorzien als het Hem belieft.' Een maand later slaat het weer om. Tientallen walvissen worden gevangen. Terug in Vlissingen tekent hij blij op: 'Wederom wel gearyveert, Godtdanck.'

In 1636 trouwt Michiel met Neeltje. Ze krijgen vier kinderen. Plotseling sterft ze. Wanneer Michiel de Ruyter thuiskomt, vindt hij zijn kinderen zonder moeder. Daarom trouwt hij met weduwe Anna. 'Kom toch aan de wal. Varen is zo gevaarlijk. Mijn eerste man is ook omgekomen op zee. Het kan best.' 'Ja, Anna, er is geld genoeg om van te leven. We kunnen zelfs naar een mooiere woning verhuizen.' Daar zitten ze in hun nieuwe huis. Vader steekt de open haard aan. Moeder zet de kandelaar op tafel. De grote Bijbel ligt er al. Michiel gaat rustig zitten. 'Waar waren we gebleven, jongens?' Dat weten de kinderen wel. Vader kan zo duidelijk lezen. 'Bij Jozef, vader.' Wanneer Michiel drie hoofdstukken gelezen heeft, mag iedereen een psalm opgeven. Vader kan urenlang in de Bijbel lezen. Wanneer de kinderen op bed liggen en de kaars nog maar een klein stompje is, leest Michiel nog. Gods Woord is het voedsel voor zijn ziel. En naar de kerk gaan? Dat is het hoogste vermaak van Michiel. 's Zondags zeker, maar ook in de week.

Soms vertelt Michiel van zijn zeereizen. 'Nog eens van de Duinkerker kapers, vader.' 'Dat kennen jullie toch? Maar goed, we kwamen in het Kanaal. Toen kwamen de kaperschepen aangesneld. Wat te doen tegen zo'n overmacht? In het ruim stond een ton Ierse boter. Smeer het dek maar in, jongens. Randje vrij laten voor ons. Daar kwam een kaperschip langs. De Duinkerkers stonden klaar met hun enterhaken. De eerste sprong. Hij gleed uit. De tweede viel. De derde zwipte op een been achterover. Het dek leek wel glad ijs. De vijanden buitelden over elkaar heen. Toen een kort gevecht. Zo konden we ze afslaan.'

Varen is gevaarlijk, jongens. Een keer viel een man overboord. We wierpen een rooster en een stuk mast. Hij kon het grijpen en erop klimmen. Ik liet een sloep zakken, zodat de matrozen hem uit zee konden oppikken. Toen heb ik God geloofd. Maar zo ging het niet altijd. Soms verdronk er een, omdat we hem door het harde weer niet konden helpen.'

In 1652 vroegen de Staten-Generaal of Michiel de Ruyter als Zeeuws onderbevelhebber de oorlogsvloot tegen de Engelsen wilde leiden. Zo begon een vierentwintigjarige dienst bij de marine, waarin Michiel de Ruyter opklom tot admiraal van de vloot.

Op het admiraalschip van Michiel de Ruyter heerste een godsdienstige stemming. Voor een zeeslag ging Michiel altijd in gebed. Zonder de hulp van de Heere durfde hij geen slag te leveren. Elke zondagmorgen en -middag preekte ds. Westhovius. De 550 opvarenden waren allemaal aanwezig. Luidkeels zongen de matrozen de psalmen. Ook van de andere schepen klonk het psalmgezag. Het leek wel of elk schip een drijvend kerkje was. Vloeken deden de zeelieden niet. Regelmatig bediende de dominee het Heilig Avondmaal. Michiel de Ruyter schreef na de bediening in zijn scheepsjournaal: 'Godt geve ons kracht om nu voortaan een beter leven te leyden dan voor desen.'

Bron

R. Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, Biografie van Michiel Adriaanszoon de Ruyter. Amsterdam 1996.

A. Th. van Deursen, *Het geloof van Michiel de Ruyter*. Nieuwdorp, 2012.

Leestekst

DE TOCHT NAAR CHATHAM

Boven het grauwe water van de Theems hangt nog de duisternis. In het oosten begint het te gloren: het begin van een nieuwe dag. Het is 21 juni 1667. De muren van het fort Sheerness, dat op een eiland in de monding van de zijrivier de Medway ligt, zijn slechts vaag te zien in het donker. In het fort heerst nog de rust van de nacht.

Plotseling... kanonschoten daveren over de stille rivier! Uit wolken kruitdamp doemen sloepen op, die haastig naar de wal worden geroeid. Honderden Hollandse mariniers springen aan land. In het fort worden fakkels ontstoken, musketschoten knallen...

Te laat! De mariniers zijn al boven op de borstwering, het musket in de aanslag, het mes tussen de tanden. Een kort, wanhopig gevecht... Dan is het voorbij.

Even later staat fort Sheerness in lichterlaaie.

Govert klemt zijn handen om de verschansing. Zijn ogen schitteren. Ha, wat brandt dat fort! Bij het schijnsel van de vlammen ziet hij de mannen sjouwen. De ene na de andere sloep vaart terug naar de vloot, volgeladen met buit. Om zich heen hoort Govert de matrozen mopperen. Wat? Mogen zij niet aan land? Waarom mag er niet geplunderd worden? De Engelsen hebben niet anders verdiend. Hoe hebben zij onlangs niet huisgehouden op Terschelling? 'Schipper, waarom mogen we niet even naar de wal? Toe, schipper.' Schipper Jan van Brakel aarzelt. Het is tegen de orders.

Aan de andere kant, wie zal merken dat ze even op het eiland rondkijken? 'Vooruit dan maar,' geeft hij toe. 'Bootsman, beman de sloep. Maar denk erom, je bent op tijd terug!'

Er gaat een gejuich op: 'Leve de schipper!'

Even later vaart de sloep naar de wal.

9. Het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk

De volgende dag, 22 juni.

Stroom en wind zijn steeds tegen. Langzaam vaart de Hollandse vloot de smalle kronkelende rivier op, tussen gevaarlijke zandbanken en gezonken schepen door. In de verte doemen de torens van het grote Upnor Castle op. Het fregat 'De Vreede' vaart in de voorhoede. Schipper Jan van Brakel staat op het hoge achterdek.

Gisteren is het een kwade dag geweest voor hem. Hij is onder arrest gesteld. Woedend was de admiraal!

Maar ja, zijn mannen hebben zich ook lelijk misdragen: huizen in brand gestoken, vee doodgeschoten... Stomdronken zijn ze tenslotte aan boord gehesen.

Gelukkig heeft de admiraal hem voorlopig vrijgelaten. De strijd gaat tenslotte voor. De schipper balt zijn vuisten. Hij krijgt zijn mannen nog wel! Maar eerst zal hij Bestevaar laten zien, waartoe hij in staat is...

Zijn schip is gevechtsklaar. De kanonnen en musketten zijn geladen, de lonten branden. De handgranaten en de enterhaken liggen gereed.

Govert buigt zich buitenboord, zover hij kan. Verlangend tuurt hij in de verte. Die scheepsmasten daar... Dat moet de Engelse vloot zijn!

Dan... Een gevoel van teleurstelling bekruipt Govert. Is die vloot wel bereikbaar?

Over de rivier is een enorme ketting gespannen! Sterke palen op vloten steunen de geweldige schakels. Vóór de ketting liggen drie Engelse oorlogsschepen. Op de oevers zijn forten gebouwd. Govert ziet de dreigende kanonslopen.

Ineens klinken bevelen. Het bootsmansfluitje snerpt. Alle zeilen bij! Matrozen klimmen vliegensvlug het want in, de kanonnières staan al bij de stukken. 'De Vreede' krijgt vaart. Het gaat recht op de Engelsen af!

Govert houdt zijn enterdreg gereed. Zijn hart bonst. Dat wordt vechten. Kanonschoten bulderen... Govert hoort een fluitend geluid. Hij duikt in elkaar. Boven zich hoort hij gekraak, spaanders vliegen rond. Er wordt gegild. Het schip helt vervaarlijk over. Het gedaver van hun eigen kanonnen is oorverdovend. Een klap... Govert wordt omver gesmeten. Als verdoofd blijft hij liggen. 'Enteren!' brult de schipper boven het geraas uit. Hoestend door de scherpe kruitdamp krabbelt Govert overeind. Matrozen rennen langs hem heen. Hij ziet een vreemd dek... 'Een Engelsman, het is een Engelsman!' schiet het door hem heen. Hij trekt zijn mes en springt!

Verdwaasd staan ze elkaar even later aan te kijken. Er valt niets te vechten. De Engelsen zijn al overboord gesprongen!

'Haal op die riemen!' schreeuwt de stuurman. 'Haal op!' De mannen werken als paarden. Het zweet loopt Govert in de ogen. Wat een karwei! Drie Engelse schepen moeten naar ruimer water worden gesleept.

Waarom? Er is toch altijd nog die ketting?

Maar dan... Met volle zeilen bruist de 'Pro Patria' door het water. Schipper Van den Rijn stuurt zijn brander, volgestouwd met brandbare waar, op de zware ketting aan. In zijn hand houdt hij een smeulende lont.

Gekraak... De brander steigert! De vloten verdwijnen onder water. Govert houdt zijn adem in. Daar komen de vloten weer te voorschijn... De ketting is verdwenen! Hoe is het mogelijk!

Meer branders volgen. Het ene na het andere Engelse schip gaat in vlammen op. Zware rookwolken verduisteren de hemel. De Engelsen vluchten in paniek. De 'Royal Charles', hun trotse vlaggenschip, blijft verlaten achter.

De volgende dag dringt de Hollandse vloot nóg dieper het land binnen. Upnor Castle wordt gebombardeerd. Bij dat fort liggen nog meer Engelse oorlogsschepen: de 'Royal James', de 'Oak', de 'London'... Allemaal gaan ze in vlammen op.

Dan vindt De Ruyter het welletjes. Voorzichtig zoekt de vloot de weg terug, de rivier af naar de monding van de Theems.
De Royal Charles wordt meegesleept.

In Londen schrijft Samuel Pepys:

'En zo hebben de Hollanders zich in alles, in beleid, moed, kracht, kennis van onze eigen wateren en in succes, onze meerderen betoond, en weten ze de oorlog te beëindigen met de overwinning aan hun kant.'

Bron

Leerlingenboek *Er is Geschied*, deel 2.

Achtergrond- informatie *DE GROTE VERGADERING*

1. Hollands initiatief

Eind oktober 1650 openbaarden zich bij stadhouder Willem II verschijnselen van de gevreesde kinderpokken. Als extra complicatie kwam daar een longontsteking bij. De artsen stonden machteloos. Op 6 november stierf de stadhouder, een week voor de geboorte van zijn zoon, de latere Willem III.

Nog diezelfde avond, om tien uur, kwamen de Staten-Generaal in spoedzitting bijeen. Zij besloten de gewesten van de dood van de stadhouder in kennis te stellen en hun om advies te vragen inzake de te volgen generaliteitspolitiek in de komende tijd. Ook de Gecommitteerde Raden van Holland vergaderden die avond. Zij stelden een brief op die verstuurd werd aan alle Hollandse statenleden waarin deze werden opgeroepen zo spoedig mogelijk te vergaderen. Reeds op 10 november kwamen de voltallige Hollandse Staten bijeen. Daardoor was het mogelijk dat Holland het initiatief aan zich kon trekken. Op 11 november stelden de Hollandse

Staten een brief op die de dag daarop bij de Staten-Generaal ter tafel kwam. Het was, schreven de Staten van Holland, hun vaste voornemen *de Eenigheit, Liefde, Vrientschap, goede Correspondentie ende Confidentie tusschen de onderlinge Provincien te releveren, maintaineren, ende de selve voor altijd heylighlijck ende onverbreeckelijck te onderhouden ende cultiveren, sonder immermeer daer van te wijcken en sulcx niet alleen met woorden, maer met effecten te sullen betoonen*. Daarom riep Holland de andere gewesten op om met hun volledige Statencolleges bijeen te komen in een zogenaamde 'Grote Vergadering', waar men op grond van de algemene aanwezigheid van de Staten van de soevereine gewesten zonder ruggenspraak zou kunnen beslissen over zaken betreffende de Unie, Religie en Militie.

Enige tijd later reisden Hollandse delegaties naar de overige gewesten om overal de Staten ook nog eens mondeling uit te nodigen. In Den Haag werd de Ridderzaal ontruimd en versierd met wandtapijten en buitgemaakte vaandels. De vergaderzaal van de Staten-Generaal zou voor het verwachte gezelschap namelijk veel te klein zijn. De gebruikelijke vergaderingen van de Staten-Generaal zouden trouwens gewoon doorgang blijven vinden.

2. De Grote Vergadering

Op 18 januari 1651 vond de openingszitting plaats van de Grote Vergadering, waarbij bleek dat de afvaardigingen verre van compleet waren. In plaats van de complete Statenvergaderingen waren slechts 'brede afvaardigingen' komen opdagen. De openingsrede werd niet uitgesproken door een afgevaardigde van Gelderland, het eerste

9. Het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk

gewest in de rangorde van de Zeven Provinciën, maar door de Hollandse raadpensionaris Jacob Cats, waaruit bleek dat het zwaartepunt in de Republiek weer geheel bij Holland lag.

Wijzend op de trofeeën en zegetekenen die *over yders Hooft syn swevende*, merkte hij op dat in deze zaal indertijd Filips II was afgezworen, een opmerking die trouwens bezijden de waarheid was. Sprekend over de aan de orde zijnde punten gaf hij aan dat betreffende Unie en Religie spoedig tot overeenstemming kon worden gekomen, maar dat de Militie mogelijk tot *deliberatie* zou kunnen leiden. De Unie stond inderdaad niet ter discussie, zij het dat het Hollandse verzoek om voorafgaand aan de Grote Vergadering geen wijzigingen in de regering van de gewesten te bewerkstelligen in het noorden niet opgevolgd werd. Een Friese delegatie verscheen in Groningen om Stad en Land te bewegen voor de Friese stadhouder Willem Frederik te kiezen. Dat gebeurde ook en wel met algemene stemmen. Drenthe volgde het Groningse voorbeeld. De Friezen, aangemoedigd door het succes, wilden daarna afreizen naar Overijssel, maar Willem Frederik verhinderde dat. Hij vermoedde terecht dat hij zich daarmee de woede van de moeder en grootmoeder van de pasgeboren Willem Hendrik (de latere Willem III) op de hals zou halen.

Wat de Religie betrof, er verschenen vijf predikanten op de vergadering, die de mening van de Gereformeerde Kerk mochten vertolken, mits kort. Overeenkomstig hun betoog werd de gereformeerde religie, aansluitend bij de besluiten van de Synode van Dordrecht, gehandhaafd.

Wat de Militie betrof hadden de Staten van Holland maar één doel voor ogen: koste wat kost moest voorkomen worden dat ooit weer een Oranje de Republiek in zijn avonturen zou kunnen meeslepen. Jacob Cats betoogde dat Gods Woord liet zien dat *Godes eygen Volck selfs, die van de tijdt af dat sy uyt Egypten sijn ghetoghen tot den tijdt der Koningen toe, wesende omtrent vierhondert en vijftich Jaren noyt vasten Gouverneur of Capiteyn-Generaal, niettegenstaende deselven in geduyrige Oorlogen waren, en hebben gestelt, maer alleen op elke tocht dieder te doen was een Hooft of Veltoverste verkoozen*. Zou dan de Republiek een stadhouder en kapitein-generaal nodig hebben?

De Hollandse Staten zagen kans de andere gewesten, behalve de noordelijke, over te halen het Hebreeuwse voorbeeld te volgen. Voortaan zouden de gewesten zelf over de in hun landen gelegerde troepen kunnen beslissen, zodat een nieuwe kapitein-generaal, zo hij ooit benoemd mocht worden, geen totale zeggenschap zou kunnen krijgen over het versnipperde leger van de Republiek. Ook op deze manier werd de macht van het Oranjehuis aan banden gelegd, zij het duidelijk ten koste van het landsbelang. De eigen belangen van de gewesten en van de regenten die er de toon aangaven, zegevierden over het streven naar eenheid.

3. De Ware Vrijheid

Wat de regenten betrof, kon nu het tijdperk van de Ware Vrijheid aanbreken, waarin ze gevrijwaard zouden worden van de willekeur van een monarchale regering. De aanhangers van de Ware Vrijheid hadden een diepe afkeer van het Oranjehuis. De stadhouders zochten *in het bysonder over al, en in alle gelegtheden, haar eyghen voordeel, de Overwinninghen, versterckinghen ende verbeteringhen van hare eyghen Goederen ende Heerlickheden, soo binnen als buyten de Landt-palen van dese Staat ghelegghen, ende dat dickmael met achterstel van't ghemeen*, schreef een zekere J. Uytenhage de Mist in 1662. En Johan de Witt had in zijn *Deductie* van 1654 het optreden van de stadhouders vergeleken met de wrede tirannie van de middeleeuwse graven.

De Ware Vrijheid kon alleen maar ontstaan door de regering van de regenten, de meest notabele, rijkste, machtigste en, dacht men, bekwaamste burgers uit de Republiek.

Waar vroeger de stadhouder nog ambtenaren kon aanstellen, kwam deze 'magistraatsbestelling' nu aan de vroedschappen in de steden. De Staten-Generaal werden niet langer bevolkt door gunstelingen van Frederik Hendrik en Willem II, die er de corruptie welig hadden doen tieren. Geheime afspraken met buitenlandse vorstenhoven behoorden tot het verleden.

Toch droeg ook de Ware Vrijheid de kiem van verwording in zich. Wellicht waren de voorstanders van de Ware Vrijheid bezielde met idealisme, maar hun gesloten systeem leidde uiteindelijk tot een inteelt van notabele families, die overal een vinger in de pap hadden. Latere regentenfamilies waren zeker ook niet vrij van corruptie, baantjesjagerij en vriendjespolitiek.

4. Johan de Witt

Intussen waren de dagen van de buigzame Cats geteld. Het machtige Amsterdam hield hem mede aansprakelijk voor de gebeurtenissen van 1650 en maakte dat hij het veld moest ruimen. Zijn opvolger werd Adriaan Pauw, die al eerder het ambt van raadpensionaris had bekleed, maar door Frederik Hendrik aan de kant was geschoven, omdat hij zich te weinig volzaam betoonde.

Toch zou hij niet meer dan een overgangsfiguur blijken te zijn. In 1653, tijdens de voor de Republiek ongunstig verlopende Eerste Engelse Oorlog, werd hij al opgevolgd door de jonge, briljante Johan de Witt.

Johan de Witt stamde uit een oude Dordtse familie van houthandelaren, die een vooraanstaande plaats had verworven in regentenkringen. Deze invloed was niet beperkt gebleven tot de eigen stad. Hij kreeg een bij zijn stand passende opleiding: hij doorliep het Dordtse stadsgymnasium, studeerde aan de Leidse hogeschool en maakte samen met zijn broer Cornelis een studiereis naar Frankrijk en Engeland. Zijn staatkundige overtuigingen werden gevormd door de familietraditie. Zijn vader Jacob de Witt, die door Willem II in 1650 op Loevestein gevangen werd gezet, stond pal voor de idee van de Ware Vrijheid: de regering hoort uitsluitend, zonder monarchale franje, aan de regentenklasse, zowel in de gewesten als in de Unie. *Gedenk aan Loevestein*, zou de vader zijn zoon steeds hebben voorgehouden. Het was een les die Johan de Witt nimmer zou vergeten.

De politieke loopbaan van Johan de Witt begon in december 1650, een maand na de dood van Willem II. Hij werd pensionaris van zijn geboortestad Dordrecht en in 1653, op achtentwintigjarige leeftijd, raadpensionaris van Holland, die hij al meerdere malen op bekwame wijze had vervangen.

In 1655 trouwde De Witt met de Amsterdamse burgemeestersdochter Wendela Bicker. Dit huwelijk bracht hem machtige relaties binnen de Amsterdamse regentenfamilies. Deze verstevigden zijn positie aanzienlijk.

Johan de Witt beschikte behalve over een scherp verstand en een helder oordeel over een welhaast onuitputtelijke energie en daadkracht. Het aantal vergaderingen van de Staten van Holland, de Gecommitteerde Raden en de Staten-Generaal die hij moest bijwonen, was haast onafzienbaar. En al die bijeenkomsten vereisten voorbereiding, leiding, rapportage en registratie. Dan was er de correspondentie met de gezanten van de Republiek in het buitenland, die van De Witt de grootste bedachtzaamheid vergde in verband met de gecompliceerde problemen in de buitenlandse politiek. Kortom, met reden mocht hij zijn ambt *eene bekommerlycke charge* noemen.

9. Het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk

Zijn instructie verbood De Witt het in ontvangst nemen van *giften, gaven ofte geschenken, hoe kleyn die oock souden moghen wesen*. Daaraan hield hij zich stipt. Bedenklijk naar huidige maatstaven was wel het lenen van grote bedragen tegen lage rente, waarvoor hij staatsobligaties kocht die hem aanzienlijke financiële voordelen opleverden. Dat geldt ook voor de manier waarop hij familieleden en Dordtse relaties aan functies hielp. Toch waren deze handelwijzen in zijn tijd niet ongewoon.

Zijn grote intellectuele gaven toonde De Witt ook buiten de politieke sfeer. In samenwerking met de Leidse wiskundige Frans van Schooten publiceerde hij in 1658 het boek *Elementen der kromme lijnen*, dat lange tijd als handboek voor analytische meetkunde heeft dienst gedaan. Ook schreef hij *Waardye van Lyf-renten*, dat uitgangspunt is geworden voor de werkwijze van levensverzekeringsmaatschappijen.

Hij bleef ondanks zijn slopende ambt een hoofs en vriendelijk man. Tijdens maaltijden en feesten was hij een graag geziene gast: *aen de tafel met cierlijcke discoursen, van de tafel met dansen, speelen op de violon, aerdighe speelen en consten met de kaerten, hantgreepen en matematische consten*.

DE EERSTE ENGELSE OORLOG

1. Rivaliteit tussen zeevarende naties

Voor het ontstaan van de spanning die er tijdens het grootste deel van de zeventiende eeuw heerste tussen de twee protestantse mogendheden aan weerszijden van de Noordzee waren vele oorzaken te noemen. Enkele van de voornaamste en aanhoudendste waren het bestaan van de meningsverschillen over de haringvisserij op de Noordzee, de strijd om de textielmarkten, de concurrentie bij de handel op de Oostzeelanden en Rusland en de onenigheid over de vrije status der zeeën.

Om met het laatste te beginnen: de Nederlanders, als belangrijkste zeevrachtafders ter wereld, hielden onverkort vast aan hun principe 'vrij schip, vrije goederen'. De Staten van Holland hadden in 1608 een geheime resolutie aangenomen, waarin ze stelden dat zij het voornemen hadden *nimmer eenigsints hetzij in het geheel of deel, directelijken of indirectelijken, te wijken, over te geven ofte af te staan van de vrije zeevaart, alomme en tot alle plaatsen van de waereld*.

In 1645 slaagden zij erin de Staten-Generaal hetzelfde standpunt in te laten nemen toen gesteld werd: *Het leven, welvaren en reputatie van der Staet bestaat in de Zeevaart en Commercie ter Zee*. Brede lagen van de bevolking waren de mening toegedaan dat de overheid zich diende in te zetten voor het behoud van vrije zeevaart zonder beperkingen, voor de mogelijkheid aan alle kusten te vissen en met alle landen handel te drijven.

Deze opvatting moest wel botsen met het Engelse standpunt, temeer omdat in Engeland juist in deze tijd aan de wat vage aanspraak van de Engelse koningen op de soevereiniteit over de 'Engelse' zeeën een nieuwe inhoud werd gegeven. In 1609 werd in een koninklijke proclamatie verklaard dat iedereen die bij de Engelse kust wilde vissen voortaan een vergunning moest hebben.

Jacobus 1 was nooit bij machte geweest om deze maatregel kracht hij te zetten, omdat hij niet over voldoende macht ter zee beschikte. Dat veranderde tijdens Karel 1 en de daaropvolgende regering van Cromwell en het parlement. De vloot werd duchtig uitgebreid en zodoende verkeerde Engeland in 1652 in een sterkere positie dan ooit tevoren.

In de Republiek verscheen in 1609 het boek *Mare Liberum* van de hand van Hugo de Groot, dat de 'vrije zee' als onderwerp had. In 1635 verscheen de Engelse tegenhanger: *Mare Clausuur seu Dominum Maris* van John Selden. Daarin werd aanspraak gemaakt op alle zeeën *die tussen Engeland en de er tegenover liggende kusten en havens stromen*, de zogenaamde 'Narrow Seas'. Deze werden beschouwd als wateren waar Engelse oorlogsschepen het recht hadden om 'de eer van de vlag' te eisen van alle buitenlandse schepen die zij daar ontmoetten. Deze dienden in dat geval hun marszeilen te laten zakken en hun vlag te strijken als bewijs dat zij de opperheerschappij van de Engelse koning over de 'Narrow Seas' erkenden. Evenals in de Republiek waar brede lagen van de bevolking overtuigd waren van het principe van 'de vrije zee', ondervond de in Seldens boek uitgedragen gedachte steun bij vele Engelsen en met name bij hen die hun levensonderhoud op zee verdienden.

De rivaliteit tussen de beide zeevarende naties werd nog versterkt door botsingen in de koloniale wereld. Het incident dat het meest kwaad bloed zette, was de terechtstelling in 1623 van enkele van samenzwering beschuldigde Engelsen op het Molukse eiland Ambon door de Verenigde Oostindische Compagnie. In Engeland raakte men door het op gang komen van een stroom pamfletten ervan overtuigd dat de terdoodveroordeelden slachtoffers waren van het onrechtvaardige en barbaarse gedrag van de Nederlanders.

Eveneens wekte het de woede van het Engelse moederland op dat kolonisten op de Engelse West-Indische eilanden, zoals Barbados, openlijk toegaven dat zij liever handel dreven met de Nederlanders dan met hun eigen landgenoten. De Nederlandse schippers voorzagen hen namelijk van suikerriet en Afrikaanse slaven en dat tegen zeer concurrerende tarieven. Maar ook de puriteinse kolonisten in Nieuw-Engeland aan de westkust van Noord-Amerika en de koningsgezinde planters in Virginia dreven een levendige handel met de Nederlanders.

In 1649, juist in de tijd dat Karel I werd afgezet en het parlement het heft in handen nam, bereikten de graanprijzen in Engeland ongekende hoogten en maakte de zeehandel een slappe tijd door. Er werd een vloot naar West-Indië gestuurd om kapers die trouw waren gebleven aan de koning op te sporen en om maatregelen te nemen tegen de Franse handel.

2. De Acte van Navigatie

De Republiek werd ontzien. De bedoeling daarvan bleek al snel. Er arriveerden in Den Haag twee diplomatieke missies om de Nederlanders ertoe te brengen alle geschillen bij te leggen en een nauw bondgenootschap aan te gaan op Engelse voorwaarden. Het doel van dit bondgenootschap was een gezamenlijke strijd tegen de rooms-katholieke landen Frankrijk en Spanje. Toen de Nederlanders hier niet van wilden weten, bekrachtigde het Engelse parlement in augustus 1651 de eerste Acte van Navigatie. Zij bepaalde dat er uitsluitend door Engelse schepen, of door schepen uit het land van herkomst, goederen in Engeland of in haar overzeese gebiedsdelen ingevoerd mochten worden. De invoer in Engeland vanuit de koloniën bleef eveneens voorbehouden aan Engelse schepen. Het was duidelijk dat de Nederlandse doorvoerhandel en stapelmarkt door de Acte van Navigatie een flinke knauw zouden krijgen. Een conflict was haast onvermijdelijk.

3. De krachtsverhoudingen

In december 1651 stuurden de Staten-Generaal een speciaal gezantschap naar Londen met een verzoek tot intrekking van de Acte van Navigatie. Terwijl de onder-

9. Het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk

handelingen nog gaande waren, besloten de Staten-Generaal in maart 1652 een grotere vloot dan ooit eerder was uitgerust (150 schepen) te mobiliseren ter bescherming van de Nederlandse zeehandel tussen de Sont en de Straat van Gibraltar. Toen een onderdeel van deze vloot onder leiding van luitenant-admiraal Maarten Harpertsz. Tromp door het Kanaal voer om te voorkomen dat Nederlandse schepen onderzocht werden, vatten de Engelsen dit op als intimidatie en als inbreuk op de Engelse soevereiniteitsaanspraken op de Narrow Seas. Toen Tromp weigerde de vlag te strijken en een kogel door de Engelse vlag van het schip van admiraal Blake schoot, brak een gevecht uit. Dit gevecht bij Dover in 1652 was het sein tot het formele uitbreken van de oorlog, hoewel er wekenlang geen gevechten plaatsvonden omdat beide partijen niet klaar waren met hun voorbereidingen.

In juni stuurden de Staten-Generaal raadpensionaris Adriaan Pauw naar Londen in een laatste poging een totale oorlog te vermijden. Pauw slaagde hier niet in omdat geen van beide partijen bereid was een belangrijke concessie te doen. Dit ontlokte Pauw de uitspraak: *De Engelsen staan op het punt een gouden berg aan te vallen; wij staan op het punt een ijzeren berg te bestormen.*

Voor zulk pessimisme leek op het eerste gezicht weinig reden.

Naar buiten toe leek de Republiek nog steeds de grootste zeemogendheid van die tijd. In mei 1652, voordat de mobilisatie geheel voltooid was, kon zij beschikken over ongeveer 115 oorlogsschepen, tegen 85 aan Engelse zijde. Bovendien waren de drie belangrijkste Nederlandse admiraals, Maarten Harpertsz. Tromp en Witte Cornelisz. de With uit Holland en Johan Evertsen uit Zeeland, ervaren zeelieden die Europese vermaardheid genoten na hun overwinning in 1639 op de Spanjaarden bij Duins. Hun Engelse tegenstanders Robert Blake, Richard Deane en George Monck waren van huis uit soldaten die, op Blake na, nog maar korte tijd bij de marine dienden.

De kwantitatieve minderheid in schepen bij de Engelsen werd echter ruimschoots gecompenseerd door hun kwalitatieve superioriteit. Tromps vlaggenschip, de 'Brederode', telde 59 stukken (kanonnen) en was daarmee veruit het zwaarst bewapende Nederlandse oorlogsschip. De meeste Nederlandse schepen, waarvan de staat van onderhoud vaak slecht was, telden tussen de 20 en 30 stukken. Daartegenover telde de Engelse 'Sovereign' 100 stukken en verder beschikte de Engelse vloot over 18 schepen met meer dan 40 stukken. De ondiepten voor de Nederlandse kust en de betrekkelijk ondiepe havens waren er de oorzaak van dat de Nederlanders nooit oorlogsschepen konden bouwen die net zo zwaar en evenveel kanonnen hadden als de grootste Engelse schepen.

Het voordeel van de veel grotere zee-ervaring van de drie belangrijkste Nederlandse admiraals werd grotendeels teniet gedaan door het onbehouwen optreden van Witte de With, een onverschrokken vechtersbaas. Met zijn collega's stond hij op slechte voet. Door veel matrozen werd hij gehaat om zijn botte optreden.

Daarbij kwam nog dat de Nederlandse marine werd samengesteld en bestuurd door vijf onafhankelijke admiraliteitsraden, te weten die van Rotterdam, Amsterdam, Zeeland, Friesland en het Noorderkwartier. Tussen deze vijf raden heerste de nodige rivaliteit. De Engelse marine daarentegen werd bestuurd door de Navy Commissioners, een college met twaalf tot vijftien leden dat onder toezicht van een parlementaire commissie voor de Admiraliteit werkte.

In strategisch opzicht was de geografische ligging van Engeland voordeliger dan die van de Republiek. Nederlandse schepen moesten óf de gevaren van het Kanaal trotseren óf de winderige route om Schotland en Ierland heen volgen, die evenmin erg veilig was. De heersende westenwinden op de Noordzee en in het Kanaal boden de Engelsen de gelegenheid het initiatief te nemen.

Tenslotte was Engeland nog een voornamelijk agrarisch land en daardoor in staat de buitenlandse handel voor langere tijd stil te leggen. Dat lag in de Republiek veel moeilijker, omdat Holland en Zeeland economisch afhankelijk waren van de haringvisserij en de overzeese vrachtvaart.

Kortom, bij nader inzien was de positie van de Republiek dus minder florissant dan men op het eerste gezicht zou vermoeden.

4. Het verloop van de strijd

De Eerste Engelse Oorlog kende een groot aantal kleine en grote zeeslagen. Deze verliepen voor de Engelsen over het algemeen gunstiger dan voor de Nederlanders. De Engelsen gingen de strijd in met het doel de Nederlandse haringvisserij te ontwrichten en de uit Indië komende retourvloot te onderscheppen. Tromp daarentegen legde het erop aan de Engelse vloot op te zoeken en uit te schakelen. Zijn pogingen mislukten echter in de zomer van 1652 met als gevolg dat hij werd teruggedreven en vervangen door zijn persoonlijke vijand, viceadmiraal Witte de With, die daarmee zijn grootste ambitie in vervulling zag gaan.

Zijn optreden liep echter op een grote teleurstelling uit. Meteen al had hij de grootste moeite de vloot te bemannen. Uiteindelijk slaagde hij erin de vloot te doen uitvaren met het doel voor de Engelse kust de strijd aan te binden met Blake. Kenmerkend voor hem is de grootspraak: *Ick sal de vloot wel lustigh aen den vyandt voeren; de duyvel maghser weder afvoeren.*

Nadat 'Dubbel With' zijn vloot bij het smaldeel van vice-commandeur De Ruyter had gevoegd, besloot hij voor het gevecht zijn vlag over te brengen op het oude vlaggenschip van Tromp, de 'Brederode'. De bemanning weigerde hem echter aan boord te laten en dreigde hem met de volle laag als hij bleef aandringen. Daardoor was De With gedwongen zijn vlag over te brengen naar een tot oorlogsschip omgebouwde Oostinjevaarder, de 'Prins Willem'. Hij trof er de zeventigjarige kapitein, de loods en het merendeel van de officieren dronken aan en veel bemanningsleden waren ziek. Gezien het gebrek aan tucht en discipline was het niet verwonderlijk dat het tweedaagse gevecht met Blake uitliep op een nederlaag. De Nederlandse vloot werd op 13 oktober in verwarring teruggedreven naar Goeree. Het was vooral te danken aan de meesterlijke wijze waarop De With en De Ruyter de aftocht dekten dat er slechts drie schepen verloren gingen.

Na deze nederlaag werd Tromp weer tot opperbevelhebber ter zee benoemd. Hij kreeg in november 1652 de opdracht ongeveer 450 koopvaardijsschepen door het Kanaal te leiden. Het grootste deel moest naar Frankrijk, Spanje en de Middellandse Zee, maar er waren ook Oostinjevaarders bij. In het Kanaal verliet Tromp zijn moeizaam manoeuvrerende konvooi en viel hij de Downs plotseling Blake op het lijf. Tijdens een kort, maar hevig gevecht werden de Engelsen verslagen: de enige Nederlandse overwinning tijdens een voor de Republiek ongunstig verlopende strijd.

De zwaarste strijd vond plaats in februari 1653 bij Portland Bill, toen Tromp 150 koopvaarders naar het vaderland begeleidde. Ogenscheinlijk waren de kansen gelijk, maar de Engelsen beschikten opnieuw over grotere en betere schepen. Ook hun bewapening was superieur: de zware Engelse kanonnen waren niet als de Nederlandse van licht ijzer maar van brons. Belangrijker echter waren de betere discipline en het moreel van de Engelsen. Tenminste twintig Nederlandse kapiteins ondernamen geen enkele poging om Tromp te hulp te komen toen hij de voorhoede van Blake aanviel. In de loop van het driedaagse gevecht, dat duurde van 28 februari tot 2 maart, namen velen deze verwerpelijke mentaliteit van de kapiteins over. Tromp verloor 43

9. Het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk

koopvaardijsschepen, twaalf oorlogsschepen en 5500 man aan doden, gewonden en gevangenen, terwijl de Engelsen slechts één oorlogsschip en 1200 man verloren. Deze voor de Republiek zo ongelukkig verlopen zeeslag werd in juni 1653 gevolgd door een treffen ongeveer 50 mijl ten westen van Harwich. Daar bleek opnieuw het Engelse overwicht in materieel en moreel. De Nederlanders verloren achttien schepen en de Engelsen niet één. Opnieuw kwam tijdens dit gevecht het laffe gedrag, en het gebrek aan discipline van veel Nederlandse kapiteins aan het licht.

De toestand in de Republiek werd nijpend. De Engelsen blokkeerden de Nederlandse havens. De visserij lag stil en de zeehandel leed grote schade. Velen verloren de moed en zelfs De Ruyter verklaarde dat *hij niet van mening was weer in zee te gaan, tenzij de vloot met meer en beter schepen dan tot nog toe gebruikt waren, werd versterkt*.

In Londen waren al vanaf juni vredesonderhandelingen gaande. Deze boekten echter nauwelijks vooruitgang en er bleef de Nederlanders geen andere keus dan te proberen de blokkade te breken. Op 30 juli gaven de Staten-Generaal Tromp bevel om zodra het weer het toeliet zee te kiezen met 80 schepen die in de Maas- en Scheldemondingen voor anker lagen en zich te verenigen met de 25 schepen die bij Texel lagen en die onder bevel stonden van Witte de With. Na een aantal schermselvingen met de Engelse vloot onder leiding van Monck vond op 10 augustus de beslissende slag plaats ter hoogte van Terheide, ten zuiden van Scheveningen. Al bij het eerste treffen werd Tromp door een musketkogel in de borst getroffen. *Ik heb gedaan... Houdt goede moed... waren zijn laatste woorden*. Tegen het vallen van de duisternis werd de Nederlandse vloot naar haar thuishaven gedreven. Zij had elf schepen en 4000 man verloren. De Engelsen verloren één schip, maar 35 schepen waren zo ontredderd dat Monck gedwongen was de blokkade op te geven en terug te keren naar Harwich. Hij had ongeveer 1000 man verloren.

Binnen enkele weken bevonden beide partijen zich weer op zee. Nu werden de Engelsen gehinderd door het slechte weer en Witte de With zag daardoor kans op 11 september 550 koopvaarders naar buiten te brengen. Toen de Engelsen, door voedselgebrek gedwongen, terugkeerden naar hun havens, begeleidde De With 400 uit de Oostzee terugkerende koopvaarders naar een veilige thuishaven. In januari 1654 liepen nog eens 150 koopvaarders de Nederlandse havens binnen. De thuiskomst van deze enorme konvooien behoorde **de** Nederlandse economie voor een totale ineenstorting. Toch bestond er geen vooruitzicht op een zodanig herstel van de Nederlandse vloot dat deze in het voorjaar weer met succes op zou kunnen treden. Door de groeiende schuldenlast en de verslechterende economie kwam van het grootse plan om 180 oorlogsschepen uit te rusten niets terecht. In april 1654 waren slechts 37 bodems gereed. De Engelsen daarentegen hadden, ondanks een tekort aan zeelieden, een vloot van 75 schepen paraat, terwijl er in de monding van de Theems nog eens 30 bewapende koopvaarders achter de hand werden gehouden. Er was voorlopig geen zicht op dat de Nederlanders de Engelse suprematie het hoofd zouden kunnen bieden.

5. De Vrede van Westminster

Op dit kritieke moment kwam er redding voor de benarde Republiek en wel in de persoon van Oliver Cromwell, die in december 1653 het Engelse parlement terzijde had geschoven en als Lord Protector de alleenheerschappij aan zich getrokken had. Cromwell was nooit een voorstander van deze oorlog geweest, omdat hij deze als een broederstrijd tussen Manasse en Efraïm beschouwde. Zo'n strijd zou slechts ten goede kunnen komen aan *dat Roomse Babylon, waarvan de Spanjaard de grote*

steunpilaar is. Daarom staakte hij de oorlog, nadat hij de Nederlandse afgevaardigden in Londen al de verzekering had gegeven dat de wereld groot genoeg was voor de zee- en kooplieden van beide landen. Cromwell veegde de argumenten van zijn landgenoten die de overwinning wilden uitbuiten van tafel en kwam de Nederlandse onderhandelaars een eindweegs tegemoet. De bepalingen van de Vrede van Westminster die in april 1654 tot stand kwamen, waren dan ook buitengewoon soepel. De Acte van Navigatie bleef van kracht, maar het grootste deel van de oorspronkelijke Engelse eisen werd ingetrokken of verzacht. Zo werd de eis tot erkenning van de Engelse soevereiniteit over de Narrow Seas beperkt tot het brengen van een groet, op dezelfde wijze als voorheen gebruikelijk was onder de vorige Engelse regeringen. Ook verviel het plan om een belasting op te leggen aan de Nederlandse haringvisserij en werden geen duidelijke regels opgesteld met betrekking tot het doorzoeken van Nederlandse koopvaarders.

Eén van de redenen van Cromwells grootmoedigheid was dat de Staten van Holland op zijn aandringen beloofden de Acte van Seclusie te bekrachtigen, waardoor het huis van Oranje uitgesloten werd van het stadhouderschap in dat gewest. De Oranjes hadden zich steeds opgeworpen als verdedigers van de zaak van de Stuarts. Door hen op non-actief te zetten, zouden de in ballingschap levende Stuarts beroofd worden van potentiële steun van de zijde van het Oranjehuis.

Ondanks het compromiskarakter van de Vrede van Westminster bestond er geen enkele twijfel over wie de oorlog gewonnen had. De sombere voorspelling van Pauw was bewaarheid. Op de Noordzee en in het Kanaal was de Republiek totaal verslagen. Er is bij benadering vastgesteld dat de Nederlanders tijdens de oorlog tussen de 1000 en 1700 schepen verloren en de Engelsen niet meer dan 200 tot 250. Daarvan ging het grootste deel ten onder in de Narrow Seas.

Verder van het thuisfront verwijderd waren er ook enkele lichtpuntjes voor de Nederlanders. In de Sont en in de Oostzee werkten zij nauw samen met de Denen, waardoor deze wateren in 1653 voor de Engelsen gesloten bleven. In de Middellandse Zee werden de Engelse eskaders tot tweemaal toe verslagen door een Nederlands eskader onder bevel van Jan van Galen. Wel werd dit eskader naderhand wegens geldgebrek teruggeroepen, zodat geen van beide partijen nog over oorlogsschepen beschikte in de Middellandse Zee. Tenslotte bleek de VOC in het Verre Oosten de meerdere van haar Engelse tegenhanger, de EIC. De Engelse scheepvaart werd grotendeels uit de Indische wateren verdreven. Maar deze ontwikkelingen waren nauwelijks van invloed op de strijd in de Noordzee.

DE TWEDE ENGELSE OORLOG

1. Blijvende rivaliteit

Over het algemeen wordt aangenomen dat de drie Engelse oorlogen louter uit economische motieven gevoerd zijn, maar niet alle Engelse kooplieden waren concurrenten van de Nederlandse. De Republiek vormde voor sommige Engelse producten een belangrijke afzetmarkt, zoals bijvoorbeeld voor onbewerkte wollen stoffen. De Vrede van Westminster werd in de Republiek massaal, maar ook in Engeland door velen met vreugde begroet. In de maand mei, toen het verdrag door beide partijen werd bekrachtigd, voeren niet minder dan 120 Engelse en Schotse koopvaarders de Maas op naar Rotterdam.

De voorstanders in Engeland van een oorlog tegen de Republiek konden tevreden zijn. De Nederlandse buitenlandse handel was, weliswaar tijdelijk, aanzienlijk ver-

9. Het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk

kleind. De betere kwaliteit van de Engelse oorlogsschepen en hun bemanningen was ruimschoots bewezen. De scheepsbouw tijdens de oorlog had de al bestaande kloof tussen de afmetingen en bewapening van de schepen van beide partijen nog vergroot in het voordeel van de Engelsen.

Cromwells droom van een protestants bondgenootschap dat een kruistocht zou moeten ondernemen tegen de rooms-katholieke mogendheden Spanje en Portugal, waarna de koloniale wereld verdeeld zou worden tussen Engeland en de Republiek, was in rook opgegaan. Na de Vrede van Munster in 1648 was Spanje de beste klant geworden van de Republiek. Hoewel Cromwell klaagde dat de Nederlanders *winst boven godsvrucht* stelden, dacht hij er niet aan de vijandelijkheden te hervatten. In dit streven stond hij niet alleen. Ook Johan de Witt probeerde een nieuwe oorlog te vermijden: *Boven alle is oorlog, en voornamentlijk ter Zee, voor Holland zeer schadelik.*

Na de Restauratie van het huis Stuart in 1660 oefende Karel II gedurende enkele jaren een matigende invloed uit op de weer groeiende anti-Nederlandse gezindheid onder brede lagen van de Engelse bevolking. De reden hiervan was dat de Nederlanders zich, vanuit Engels gezichtspunt, verontrustend snel hadden hersteld van de economische depressie waarin ze aan het eind van de Eerste Engelse Oorlog waren terechtgekomen. Bovendien had de Acte van Navigatie niet de uitwerking die de opstellers ervan verwacht hadden. De Nederlanders hadden allerlei manieren bedacht om zich eraan te onttrekken. Sir George Downing, de Engelse gezant in Den Haag, schreef: *Alle soorten goederen worden in Nederlandse schepen naar Engeland en Ierland gevoerd alsof een dergelijke Acte niet bestond; bovendien worden naar geen enkele haven zoveel goederen onterecht vervoerd als naar Londen.* In november 1663 schreef hij: *Dit volk [de Nederlanders] matigt zich de macht van St. Petrus aan over de zee. In de Engelse zeeën is het 'mare liberum, maar langs de Afrikaanse kust en in Oost-Indië is het 'mare clausum'.*

Dit was inderdaad waar. Al in 1658 hadden de bewindhebbers van de VOC tegenover Johan de Witt uiteengezet dat naar hun mening een oorlog met Engeland beter zou zijn dan een minnelijke schikking. Anderzijds was Downing ervan overtuigd *wat een angst de mensen hier koesteren voor een breuk met Engeland, laat enkelen maar pochen en snoeven en de indruk wekken deze te tarten, als zij dit willen.* Hij benadrukte voortdurend de zwakheid en ondoelmatigheid van de Staten-Generaal *dat een verdeeld en versplinterd lichaam is. En al geven de overige Provinciën Holland hun stem, toch is niets zo zeker en duidelijk dan dat Holland moet verwachten dat zij de lasten zal moeten dragen; zelfs Zeeland kan maar weinig doen, daar het een erg arme provincie is, en de overige provincies willen en kunnen dit evenmin.* Downing was ervan overtuigd dat Johan de Witt blufte en dat hij als het erop aan kwam wel toe zou geven aan de Engelse eisen. *Ik ken en doorzie hem volledig.*

In dat laatste vergiste Downing zich. De raadpensionaris was zeker bereid enkele concessies te doen, maar hij was niet van plan om op alle punten waarover meningsverschillen bestonden toe te geven. De internationale positie van de Republiek was belangrijk versterkt door de sluiting van een defensief verdrag met Frankrijk in 1662. Bovendien was de financiële positie van de Republiek veel gezonder dan die van Engeland, dat nog te kampen had met de nasleep van enorme schulden en een recessie in de handel.

Inderdaad zou Holland bijna de totale lasten van de oorlog moeten dragen. De Hollandse kooplieden hadden echter zoveel kapitaal vergaard, dat de Staten van Holland al het geld dat ze nodig hadden tegen 4% konden lenen, terwijl het Engelse koningshuis 8% of meer moest betalen, als het tenminste geldschieters kon vinden. Tenslotte

was de publieke opinie in de Republiek meer voor een standvastige houding tegenover Engeland dan Downing wilde toegeven.

2. Michiel Adriaansz de Ruyter

Michiel Adriaanszoon de Ruyter werd op 24 maart 1607 geboren in een arbeidersgezin te Vlissingen. Zijn vader was aanvankelijk matroos maar werd later sleper bij een brouwerij. Zijn beide grootvaders waren soldaat geweest en Michiel nam in 1632 of 1633 van zijn grootvader van moederszijde de naam 'Ruyter' aan. Het deftiger 'De' werd er door zijn tijdgenoten vele jaren later aan toegevoegd. Waarschijnlijk heeft hijzelf dit voorvoegsel niet gebruikt bij het schrijven van zijn naam. Hij tekende verschillend, van Machgyel Adriaensen tot Michiel Ad. Ruyter.

Het staat vast dat Michiel al vroeg naar zee wilde. Doordat hij overal werd weggestuurd, lukte hem dat al op 3 augustus 1618, op elfjarige leeftijd. Dit wordt ons medegedeeld door zijn officiële biograaf, de predikant Gerard Brandt.

Uit andere bron horen we dat Michiel dienst nam op het schip 'Goude Haen' dat onder bevel stond van schipper Pieter Adriaenszoon Ita. Dit schip vervoerde een groep Engelse en Nederlandse kolonisten van Zeeland naar het Zuid-Amerikaanse Amazonegebied. Dat zich Engelsen in deze groep bevonden, was niet zo vreemd als we bedenken dat Vlissingen gedurende Michiels jeugd één van de Engelse pandsteden was, waar zich een Engels garnizoen bevond. Waarschijnlijk is Michiel daardoor de Engelse taal machtig geweest.

Onder Michiels eerste werkgevers bevonden zich de broeders Lampsens, twee van de voornaamste kooplieden-regenten van Vlissingen, die zowel bewindhebbers waren van de VOC als van de WIC. Hij deed zijn werk zo goed *dat hij dermate de achting verwierf van zijn meester, dat hij hem tot zijn boekhouder bevorderde, en hem tevens hij het beheer van zijn handelszaken betrok*

Dit valt te lezen in het anonieme werk *Life of Michael de Ruyter Admiral of Holland* dat in 1677 in Londen verscheen. Uit dit boek maken we ook op dat Michiel zeven jaar lang als koopman voor de gebroeders Lampsens in Dublin verbleef, een feit waarover zijn andere biografen zwijgen. Wel vermeldt Gerard Brandt: *Hy verstond verscheidene talen, die hy niet in de schoolen, moer ter koopvaerdy varende, door lange verkeerding in vreemde gewesten, had geleerd, en eenighzins sprak, als Spaansch, Portugeesch, Fransch, en inzonderheit Engelsch en Yrsch.*

Het uitzonderlijke zeemanschap van De Ruyter werd opgebouwd in de loop van ongeveer dertig jaar varen en vechten. Hij werkte zich op van kajuitsjongen tot schipper, kapitein en scheepseigenaar, waarbij hij in iedere functie een schat aan ervaring verwierf. Hij maakte walvisvaarten naar de Poolzee en handelsreizen naar Brazilië, het Caribisch gebied, Marokko, de Levant, om maar niet te spreken van dichterbij gelegen plaatsen als het Iberisch schiereiland, Frankrijk en Engeland. Tijdens deze reizen doorliep hij niet alleen de harde leerschool van de matrozen en de kooplieden, maar kreeg hij ook te maken met geduchte tegenstanders als Duinkerker en Baskische kapers, Barbarijse zeeroovers en niet te vergeten met de Spaanse 'erfvijand'. Op één van zijn eerste reizen werd hij tijdens een gevecht met een Baskische kaper in de Golf van Biskaje gewond en gevangengenomen. Eenmaal aan land gebracht, wist hij echter te ontsnappen en zag kans om, samen met twee kameraden, vanuit Noord-Spanje dwars door Frankrijk te trekken en weer thuis te komen. Dit was trouwens de enige keer dat hij tijdens een gevecht een verwonding opliep, tot hij bij Sicilië in april 1676 dodelijk getroffen werd. Wel raakte hij in september 1666 gewond tijdens een manoeuvre waarbij hij, doordat een kanon explodeerde, een gloeiend stuk ijzer in zijn mond kreeg.

9. Het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk

De Ruyter werd voor het eerst bevelhebber ter zee, toen hij als schout-bij-nacht werd aangesteld bij de vloot die in 1641 werd uitgestuurd om Portugal te helpen bij de onafhankelijkheidsstrijd tegen Spanje. Tijdens het hevige gevecht met de Spaanse vloot onderscheidde hij zich door zijn moedige en doortastende gedrag. Nadat hij in 1642 weer thuis was gekomen, verliet hij de zeedienst, nam zijn vroegere bezigheden als koopman-reder weer op en maakte nog enkele reizen naar de Middellandse Zee, de West-Indische eilanden en Brazilië. Begin 1652 had hij een bescheiden vermogen verzameld en trad hij in januari in het huwelijk met zijn derde echtgenote, de weduwe Anna van Gelder. (Eerder was hij getrouwd met Maria Velters en Cornelia Engels, die beiden waren overleden.) Vanaf dat moment gaf hij de voorkeur aan een degelijk burgermansleven aan wal, te midden van zijn gezin. Daarom gaf hij het zeemansleven op in de hoop van een welverdiende rust te kunnen gaan genieten met zijn vrouw en zes kinderen. Rust zou hem echter maar enkele maanden beschoren zijn. In mei 1652 brak de Eerste Engelse Oorlog uit. Al spoedig werd hem het bevel aangeboden over de vloot van de Staten-Generaal. Aanvankelijk stond De Ruyter sterk afwijzend tegenover het idee om weer dienst te nemen en hij stemde pas toe nadat er sterke druk op hem was uitgeoefend. In deze oorlog verwierf hij internationale bekendheid en de Engelsen kwamen tot het inzicht dat die gezette man met zijn rode gezicht en blauwe ogen één van hun geduchtste en hardnekkigste tegenstanders was.

Eeuwenlang vormde de 'grootste admiraal aller tijden' een ideaalbeeld voor de hele natie. In hem waren de beste eigenschappen die Nederlanders zich graag toedichtten, verenigd. Hij werd beschouwd als de verpersoonlijking van eenvoud en burgerlijke deugdzaamheid. De Ruyter was een vroom man. Het schijnt dat zijn liefste bezigheid tijdens lange winteravonden het in familiekring voorlezen van de Bijbel was. Ook zong hij graag psalmen met, zoals Brandt het omschreef, *zijn luide, doch niet onaangename zeemansstem*. Hij hield van gezelschap en was daarin geen spelbederver: *Op de maaltyden wachtte hy zich voor d' onmatigheit, doch toonde zich blygeestig en vroolyk by zijne vrienden, en zich zomwyle met onnozele [onschuldige] boertredenen vermaakende*. Hij was een *vyandt van dronkenschap en dronkaarts*, wat inhield dat hij de grove en openlijke dronkenschap, die zo kenmerkend is voor de zeventiende eeuw, schuwde.

Ondanks dat hij op het eind van zijn leven een zeer vermogend man was geworden, bleef zijn eenvoud spreekwoordelijk. Zo hield hij zijn leven lang zijn Zeeuwse tongval. Sir William Temple, de Engelse gezant, schreef dat hij *De Ruyter nooit betere kleding dan die der eenvoudigste zeekapiteins had zien dragen, noch wanneer hij door meer dan één man gevolgd werd, noch wanneer hij in een rijtuig zat. En wat zijn eigen huis betreft: dat is noch qua afmetingen, noch qua meubilering noch qua ontvangsten anders dan dat van iedere gewone koopman en handelaar in de stad*. Zijn vrouw schaamde zich evenmin voor haar betrekkelijk lage afkomst. Zij deed haar eigen boodschappen op de markt en het grootste deel van de was van het gezin. De Ruyter was vriendelijk voor lager geplaatsten, maar bewoog zich met evenveel gemak en hoffelijkheid in kringen van hoger geplaatsten, waarbij hij onverstoorbaar zichzelf bleef. Zo meldde Gerard Brandt naar aanleiding van De Ruyters bezoek aan de Spaanse koning in 1664 dat De Ruyter *geen liefhebber van hoofsche lekkre spyze, maar van harde scheepskost [was], zoodat hy van de grootsten in Spanje heerlyk onthaalt wordende, zy hem van hunne kostelyke schootels ook scheepskost mosten voorzetten: jaa zelfs kon hy buyten 's Landts geen vleesch eeten, 't most altydts naar 't zout smaaken*.

Het grootste compliment ontving De Ruyter wel van Jacobus II, broer van de Engelse koning Karel II en hertog van York, die zijn tegenstander was in de Slag bij Solebay

(1672). Jaren later verklaarde deze dat De Ruyter de grootste admiraal was die *er tot die tijd ter wereld geweest was*, [en die] *nimmer onwaarheid sprak of zijn vijanden minder achtte dan zij verdienden*.

3. De Acte van Seclusie opgeheven

In Engeland sprak het parlement zich in 1660 uit voor het herstel van het huis Stuart, zodat tijdens de zogenaamde Restauratie de als balling in de Republiek verblijvende Karel II koning werd. De Staten-Generaal hadden zich weinig aan hem gelegen laten liggen. Ze wantrouwden in feite de aan het Oranjehuis verwante Stuarts. Tijdens de Eerste Engelse Oorlog waren namelijk in Oranjekringen plannen gesmeed om het bondgenootschap met Frankrijk uit 1635 te hernieuwen en gezamenlijk een poging te doen om in Engeland het huis Stuart weer op de troon te brengen. Deze plannen waren des te gevaarlijker omdat als gevolg van de slechte oorlogsresultaten in Zeeland en Enkhuizen een volksbeweging ontstond met als doel de terugkeer van het Oranjehuis.

Karel II had als balling dan ook de meeste tijd doorgebracht in Frankrijk en in de Zuidelijke Nederlanden. Pas na de dood van Cromwell in 1558 hadden de Staten-Generaal hem toegestaan zich in Breda te vestigen. Na zijn verheffing tot koning verklaarden zij zelfs dat zijn aanwezigheid in de Republiek hun hoogst aangenaam was. Op weg van Breda naar Scheveningen, van waar hij zou oversteken naar Engeland, werd hij in Den Haag ontvangen. Johan de Witt voerde namens de Staten-Generaal en de Staten van Holland het woord. Hij benadrukte de noodzaak van een goede verstandhouding tussen Engeland en de Republiek. Daar hadden de Staten-Generaal steeds naar gestreefd, zij het met enige tegenzin zolang er geen koning was in Engeland. Nu echter kon het staatsbelang gaan samenvallen met een goede gezindheid, waardoor een goede samenwerking verzekerd leek. De Staten van Holland toonden verder hun goede wil door de Acte van Seclusie op te heffen.

Inderdaad bleef Karels verhouding met de Staten-Generaal beter dan verwacht. De koning liet zich door zijn zuster Maria Stuart, de hooghartige weduwe van Willem II, niet overhalen druk uit te oefenen op de Staten om de jonge Willem III in zijn rechten te herstellen. Anderzijds mislukte de poging van Johan de Witt om de prins aan Engelse invloed te onttrekken door hem een staatsopvoeding te geven. Maria Stuart schreef namelijk aan haar broer dat *de grootste straf die mij in deze wereld kan gebeuren, zou zijn hier heel mijn leven te moeten doorbrengen*, en vertrok naar Engeland. Daar stierf ze al in 1661, na haar in de Republiek achtergelaten zoon te hebben aanbevolen in de bescherming van haar broer. Deze gaf nu te kennen de opvoeding van zijn neef niet langer te kunnen overlaten aan de Staten. Deze trokken noodgedwongen hun handen af van de jonge prins. Pas in 1665, toen de oorlog met Engeland uitbrak, veranderde de situatie. De Staten van Holland lieten zich niets meer aan Karel II gelegen liggen en Johan de Witt kwam met grootmoeder Amalia van Solms tot een vergelijk. In april 1666 werd Willem III 'Kind van Staat', *een weerdich pant en een instrument van groote hoope voor desen simt*. Johan de Witt werd één van zijn leermeesters. De jonge prins mocht zich nu ook officieel vertonen. In mei 1666 bracht hij een bezoek aan de vloot die hij Texel gereed lag om uit te varen om tegen Engeland te strijden. Hij werd met gejuich begroet.

4. De oorlog breekt uit

De eerste vijandelijkheden vonden ditmaal niet plaats in Europa, maar in de koloniën. Langs de Afrikaanse kust ter hoogte van Guinee kreeg de West-Indische Compagnie het aan de stok met de Royal African Company die hij haar oprichting

9. Het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk

in 1660 het alleenrecht kreeg van de invoer van negerslaven in de Engelse koloniën. Toen de WIC in de jaren 1661 en 1662 de Engelsen van de handel aan de West-Afrikaanse kust bleef uitsluiten, voegde Karel II enkele oorlogsschepen onder bevel van Robert Holmes toe aan de vloot van de Royal African Company. Holmes slaagde erin een aantal Nederlandse versterkingen en schepen langs de kust van Guinee en Gambia te veroveren. Toen dit nieuws in de Republiek bekend werd, stuurde Johan de Witt in het geheim De Ruyter met zijn eskader vanuit de Middellandse Zee naar de Afrikaanse kust om de verloren vestingen te heroveren. De Ruyter kweet zich nauwgezet van zijn taak en zag inderdaad kans de Engelsen goeddeels te verdrijven. In 1664 werd in Engeland een expeditie op touw gezet om Nieuw-Amsterdam en Nieuw-Nederland, gelegen in Noord-Amerika, te veroveren. Engeland had nooit de aanspraken van de WIC op deze streek erkend. Het gebied vormde een dunbevolkte enclave te midden van veel volkrijker Engelse nederzettingen. In augustus 1664 gaf de in het nauw gedreven Nieuw-Nederlandse gouverneur Pieter Stuyvesant zijn gebied zonder slag of stoot over en Nieuw-Amsterdam werd onmiddellijk omgedoopt in New York.

Tenslotte bespoedigde de Engelse aanval op de uit Smyrna terugkerende Nederlandse retourvloot het uitbreken van de officiële oorlog. De Nederlanders sloegen de aanval weliswaar af en zochten hun toevlucht in Spaanse havens, maar in de weken daarna lukte het de Engelsen een aantal Nederlandse koopvaarders dat zich in Engelse wateren bevond, in beslag te nemen. In maart 1665 verklaarde Karel II uiteindelijk officieel de oorlog.

Beide partijen waren optimistisch wat hun oorlogskansen betrof. Weer hadden de Engelsen meer en grotere schepen die ook zwaarder bewapend en beter bemand waren, maar de Nederlanders waren vast besloten deze achterstand te compenseren door te vertrouwen op enteringen.

Het Nederlandse opperbevel was echter in handen van Van Wassenaer Obdam, een gewezen cavalerie-officier. Hij had tijdens de Noordse Oorlog (1658-1660) de Denen moeten bijstaan tegen de door de Engelsen gesteunde Zweden die beide oevers van de Sont wilden beheersen. Succesvol was Van Wassenaer Obdam daarin bepaald niet geweest. In 1659 was het bevel overgedragen aan De Ruyter. Nu deze zich op de Atlantische Oceaan bevond was het bevel opnieuw aan Van Wassenaer Obdam toevertrouwd. Dat de Engelsen hem 'Foggy [slome] Obdam' noemden, zegt genoeg. Aangespoord door Johan de Witt koos hij eindelijk zee en kreeg op 11 juni 1665 bij Lowestoft de Engelse vloot in zicht. Hoewel de wind gunstig was voor een snelle aanval bleef Van Wassenaer Obdam aarzelen. Pas toen de vloot het voordeel van de wind dreigde te verliezen, gaf hij plotseling het sein voor de aanval. Het werd een fiasco. De Engelse vloot zeilde dwars door de Nederlandse heen en verdeelde deze in twee groepen. Een aantal kapiteins redde zich lafhartig door de vlucht. Van Wassenaer Obdam hield twee uur lang de strijd vol tegen de Royal Charles, het vlaggenschip van de hertog van York, tot zijn schip De Eendracht plotseling in de lucht vloog. Van Wassenaer Obdam en het grootste deel van zijn bemanning verloren het leven. Het restant van de vloot werd door schout-bij-nacht Cornelis Tromp, de zoon van Maarten Harpertsz, naar de rede van Texel geloodst. Verschillende gevluchte kapiteins werden wegens het verzaken van hun plicht ter dood veroordeeld, andere werden verbannen.

Toen de Engelsen verzuimden gebruik te maken van hun overwinning en uit angst voor een plotselinge aanval van de Nederlanders besloten de veilige haven van Harwich en de Theemsmonding op te zoeken, kwamen de aanvankelijk ontmoedigde Nederlanders tot de conclusie dat de verwarring en wanorde op de vloot groter wa-

ren dan de eigenlijke nederlaag. De energie van Johan de Witt verrichtte wonderen bij het herstel van de gehavende schepen en van het geslonken zelfvertrouwen. Het voornaamste probleem was het ontbreken van een goede opperbevelhebber van de vloot. De Ruyter was de meest voor de hand liggende keuze. Cornelis Tromp was namelijk een felle Oranje-aanhanger en bovendien een heethoofd. Groot was dan ook de opluchting toen De Ruyter op 6 augustus met 19 schepen de haven van Delfzijl binnenvoer. Hij was na een tocht om de noordpunt van Schotland vlak langs de Noorse en Deense kusten gevaren en had zodoende, geholpen door de mist, kunnen ontsnappen aan een Engels eskader dat was uitgezonden om hem te onderscheppen. Tot grote teleurstelling van Cornelis Tromp werd De Ruyter, op voorspraak van Johan de Witt, benoemd tot luitenant-admiraal van de vloot. Zijn eerste taak was het begeleiden van een aantal koopvaarders dat zich had verzameld in de haven van Bergen, waarop de Engelsen op 12 augustus al tevergeefs een aanval hadden gedaan. Johan de Witt voer mee aan boord van De Ruyters schip. Helaas werd het konvooi op weg naar het vaderland door een storm overvallen en verstrooid, waardoor toch nog enkele koopvaarders in handen vielen van de Engelsen.

Tijdens zijn verblijf aan boord zorgde De Witt, in nauwe samenwerking met De Ruyter, voor een betere orde op de vloot. Bovendien ontstonden plannen om een korps mariniers op te richten: zeesoldaten die een zeereis moesten kunnen doorstaan zonder aan paraatheid in te boeten, snel landingen konden uitvoeren en in staat waren gevechten te voeren op de grens van land en water. Eind 1665 was de oprichting van het korps een feit.

In hetzelfde jaar viel Bernhard van Galen, de bisschop van Munster, het oosten van de Republiek binnen. Hij maakte aanspraak op een deel van de Graafschap en als bondgenoot van Engeland maakte hij gebruik van de situatie. Het Staatse leger was verwaarloosd en de bisschop bezette in korte tijd Enschede, Oldenzaal en Borculo. Vervolgens trok hij door Drenthe en bedreigde zelfs Groningen. De Staten-Generaal hadden echter profijt van het in 1662 gesloten bondgenootschap met Frankrijk, dat als gevolg daarvan aan Engeland de oorlog had verklaard, zonder de bedoeling te hebben daadwerkelijk aan de oorlog deel te nemen. Franse troepen verdreven echter wel het bisschoppelijke leger en Bernhard van Galen sloot in 1666 de Vrede van Kleef. Hij ontruimde alle bezette plaatsen en zag af van zijn aanspraken op de Graafschap.

5. De Vierdaagse Zeeslag

Op 9 juni 1666 verliet De Ruyter met een vloot van 83 oorlogsschepen en 9 branders de rede van Texel en bij het ochtendgloren van de elfde juni ontmoette hij de Engelse vloot ter hoogte van de Vlaamse kust. De Engelse admiraal Monk, inmiddels hertog van Albemarle, vermoedde dat een Franse vloot op het punt stond zich met de Nederlandse te verenigen en stuurde daarom 22 schepen naar het Kanaal om de Fransen tegen te houden. Hoewel hij slechts over 54 oorlogsschepen en 4 branders beschikte, besloot Albemarle de voor anker liggende Nederlandse vloot op het lijf te vallen. De strijd duurde tot tien uur 's avonds, waarna beide vloten zich terugtrokken om herstelwerkzaamheden te verrichten. De volgende dag ging de strijd verder en toen Albemarle 's middags om drie uur merkte dat hij nog maar 34 schepen had, besloot hij de steven te wenden en koers te zetten naar Engeland. De Ruyter achtervolgde hem de hele nacht en de derde dag, Pinksterzondag 13 juni, maar omdat er weinig wind was, schoten beide vloten weinig op. Wel liep het beste Engelse schip, de 'Royal Prince' van 92 stukken, vast op een zandbank. Het werd veroverd en in brand gestoken.

9. Het Eerste Stadhouderloze Tijdperk

Om vier uur 's middags kwamen de 22 Engelse schepen die tevergeefs op de Fransen hadden gewacht in zicht en verenigden zich met de hoofdmacht. Op de vierde en laatste dag van de strijd besloot Albemarle opnieuw aan te vallen. De strijd begon om acht uur 's morgens en duurde de hele dag. Toen het mistig begon te worden en het duister inviel, besloot Albemarle tot de aftocht. Hoewel de Nederlanders minder verliezen hadden geleden en meester waren gebleven van de zee, maakten ze weinig aanstalten om de Engelsen te achtervolgen. Ook de Nederlandse vloot was aan het eind van haar latijn. Over één ding waren vriend en vijand het eens: het moedige gedrag en het strategische inzicht van De Ruyter hadden onbetwist een stempel gezet op het verloop van de slag.

6. Verbeterde strijdmethoden

Verbetering van de strijdmethoden ter zee stamde in de eerste plaats uit Engeland. Nieuw was namelijk het optreden in hechte formaties en ook het accent op de artillerie, ten koste van de vanouds geliefde entertactiek. De afstand tussen de strijdende partijen werd groter: het duel, waarin individuele kapiteins zich konden onderscheiden, raakte op de achtergrond. Om de kanonnen een zo groot mogelijk schootsveld te verschaffen, werd meestal in kiellinie geopereerd: alle schepen dicht achter elkaar, in elkaars kielzog varende. Dit vergde van de kapiteins een grote discipline. Wie de slagorde verbrak, bracht niet alleen zichzelf, maar ook de rest van de vloot in gevaar.

Al had De Ruyter dan niet de theoretische basis van de nieuwe tactiek gelegd, in de praktische toepassing ervan kende hij zijn weerga niet. Hij was het die de vrijgevochten Nederlandse kapiteins samen wist te smeden tot een geoefende, efficiënt opererende slagorde. Zijn strategisch inzicht deed keer op keer het Engelse overwicht in schepen en bewapening teniet. *De Ruyter beschikte over de vereiste combinatie van koele zelfbeheersing en voorzichtigheid, die hem ervan weerhield het dreigende gevaar blindelings tegemoet te stormen, en onverschrokkenheid, die hem altijd de kracht verleende om hard toe te slaan, als hij van mening was dat er rake klappen uitgedeeld zouden kunnen worden.* Met deze kenschets zou De Ruyter het zelf niet eens zijn geweest. Hij benadrukte immers altijd dat de uitkomst van een gevecht slechts door God bepaald werd: *aen Godt alleen den eer.*

7. Overval op Terschelling

Al waren de Engelsen verslagen, ze waren niet ontmoedigd. Beide partijen spannen zich tot het uiterste in om als eerste weer uit te varen. De Nederlanders wonnen met een krappe voorsprong.

De twee vloten telden beide ongeveer negentig schepen. De Engelsen beschikten echter over 23 nieuwe schepen en waren zoals altijd zwaarder bewapend. De Nederlanders hadden nogal wat kleine schepen, zoals barken en branders en beschikten over 8 nieuwe schepen. De voorhoede, een Zeeuws eskader, werd gecommandeerd door Johan Evertsen, de midden tocht stond onder bevel van De Ruyter en de achterhoede, een Amsterdams eskader, werd geleid door Cornelis Tromp.

In de ochtend van 4 augustus begon de slag op ongeveer dezelfde plaats waar de Vierdaagse Zeeslag had plaatsgevonden. Al spoedig viel de strijd uiteen in drie afzonderlijke gevechten tussen de beide voorhoedes, midden tochten en achterhoedes. Om twee uur in de middag werd Johan Evertsen dodelijk getroffen en een uur later sloeg het Zeeuws eskader, het zwakste van de drie, op de vlucht. Om vier uur moest ook De Ruyter zich terugtrekken, *maar*, schreef een Engels ooggetuige, *hij maakte, zeer moedig, verschillende manoeuvres om zijn gehavende schepen op te*

halen. Het kanonvuur was zo hevig dat in Brugge *de gruwelijkste donderslagen* te horen waren *die zelfs de huizen en bedden deden schudden*. Cornelis Tromp hield in de achterhoede moedig stand en dreef al vechtend langzaam in westelijke richting. De volgende dag vonden er geen algemene gevechten plaats omdat er te weinig wind was. De Nederlandse voorhoede en midden tocht slaagden erin een veilige haven te bereiken. Tromp bleef achter op het gevaar af omsingeld te worden door de verschillende Engelse eskaders. Hij zag echter kans te ontkomen en arriveerde in de ochtend van 8 augustus. Hij werd opgewacht door een ontevreden De Ruyter die Tromp *harde ende oock eenige seer onbetaemelycke woorden* toevoegde omdat deze zich *tegens de beraemde ordre ende 's krijchs gebruyck* veel te ver van de vloot verwijderd had. Het eindigde ermee dat de Staten-Generaal in de ontstane ruzie de zijde van De Ruyter kozen en Tromp uit 's lands dienst ontsloegen.

Na deze overwinning kruiste de Engelse oorlogsvloot dreigend voor de Zeeuwse en Hollandse kust. Toen Engelse schepen, onder bevel van de al eerder genoemde Robert Holmes, bij het Vlie verschenen, brak er paniek uit op de daar verzamelde Nederlandse koopvaarders. De opvarenden vluchtten in boten naar de wal en 150 koopvaarders gingen in vlammen op. Dit was Holmes nog niet genoeg. Zijn mannen gingen op Terschelling aan land en plunderden het dorp Westerschelling, waarna ze het in brand staken. Daarna zochten de Engelsen, gedwongen door gebrek aan voorraden, hun thuishaven op.

8. Oorlogsmoeheid

De Engelse vreugde over deze overwinningen werd in de zomer van 1666 echter overschaduwd door het uitbreken van de pest, welke ziekte vooral toesloeg in het dichtbevolkte, broeierig warme Londen. Aansluitend op deze catastrofe legde de Grote Brand in september een groot deel van de stad in as. In de maanden daarna trokken de wederopbouw van Londen en de opvang van de daklozen een zware wissel op de toch al wankele Engelse overheidsfinanciën. Velen van degenen die in 1664 voorstander waren geweest van een oorlog tegen de Republiek, drongen aan op vrede *zodat wij in staat zouden zijn om onze handel weer voort te zetten naar uw en andere landen, zoals dat vroeger ging*.

Omdat er geen enkele hoop meer was dat er geld genoeg bijeengebracht kon worden om een nieuwe vloot uit te rusten, besloot de Engelse admiraliteit het grootste deel van de vloot, waaronder de beste schepen, op te leggen in de Medway, te Harwich en te Portsmouth. Er zouden extra verdedigingswerken ter bescherming van deze plaatsen gebouwd worden en 'vliegende eskaders' moesten de Nederlandse handel op de Noordzee en in het Kanaal verstoren. Tegelijkertijd begonnen echter vredesonderhandelingen met de Staten-Generaal. Voorlopig zat daar echter weinig schot in.

Frankrijk was intussen een oorlog met Spanje begonnen en Franse troepen drongen de Zuidelijke Nederlanden binnen, met argusogen gadeslagen door de Staten-Generaal die Frankrijk wel als vriend, maar niet als buurman wensten. Voor Karel II betekende deze oorlog echter een hele opluchting. Engelse spionnen hadden namelijk gemeld dat de Nederlanders van plan waren een landing uit te voeren. Met het dreigende gevaar van de Franse 'bondgenoot' zo dichtbij, zouden de Nederlanders zich wel twee maal bedenken. Karel meende het zich te kunnen veroorloven de vredesonderhandelingen te rekken. Dat de bouw van de verdedigingswerken ter bescherming van de vloot als gevolg van corruptie en geldgebrek niet opschoot, was niet langer een probleem.

9. Het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk

9. De tocht naar Chatham

Inderdaad had Johan de Witt al enige tijd de mogelijkheid van een aanval op de Engelse kust overwogen. Na de overval op Westerschelling werd hij zelfs een overtuigd voorstander van dit plan. De vredesonderhandelingen ten spijt meende hij dat de vloot de beste *plenipotentiaris*[volmacht] *tot den vrede* was. Hij zorgde ervoor dat er Engelse vluchtelingen (puriteinen) en deserteurs en Nederlandse zeelui in dienst werden genomen die de Theems en haar zijrivieren goed kenden. Hij overreedde de Staten-Generaal om zijn oudere broer Cornelis als gevolmachtigde mee te sturen en hem samen met De Ruyter het bevel op te dragen. Tijdens de krijgsraad, waarin het drieste plan besproken werd, toonde zelfs De Ruyter aarzeling en de meeste kapiteins beschouwden het plan als *impossibel, belachelijk of perikel*. De smalle, bochtige Medway was zelfs voor de Engelsen een lastige rivier. Een water bevaren dat bovendien door tot zinken gebrachte schepen en een stevige ketting ontoegankelijk was gemaakt, moest wel een zeer hachelijke onderneming zijn.

Toch behaalden de Nederlanders tussen 21 en 24 juni 1667 opmerkelijke successen. De Engelse verdediging werd belemmerd door teveel opperbevelhebbers die voor verwarring zorgden door een stroom bevelen en tegenbevelen en door de mentaliteit van de sinds lange tijd niet meer betaalde matrozen en dokwerkers. De Nederlandse overval op de Medway is door de Engelsen altijd beschouwd als één van de meest smadelijke nederlagen die ooit door Engeland is geleden.

10. De Vrede van Breda

Nadat ze zich van de Medway hadden teruggetrokken, bleven de Nederlanders de Engelse kust bestoken. Veel schade richtten zij niet aan, maar duidelijk was dat hun vloot de Narrow Seas beheerste. Anderzijds hadden ook de Nederlanders baat bij een spoedige vrede, verontrust als zij waren door de Franse opmars in de Zuidelijke Nederlanden. Het verdrag werd geratificeerd en in september 1667 kwam er een eind aan de vijandelijkheden.

De Engelsen behielden Nieuw-Nederland, zodat zij de gehele oostkust van Noord-Amerika in handen hadden. Ook behielden zij enkele veroverde nederzettingen aan de kust van Guinee, zodat ze konden deelnemen aan de winstgevende slavenhandel. De Republiek behield het tijdens de oorlog veroverde Suriname, dat door zijn suikerplantages belangrijker geacht werd dan Nieuw-Nederland. De Acte van Navigatie werd in zoverre verzacht dat Nederlandse schepen voortaan ook de uit het Duitse Rijk en uit de Zuidelijke Nederlanden afkomstige goederen mochten invoeren in Engeland. De Republiek kon tevreden zijn. Johan de Witt sprak van een *glorieus tractaet*.

BEDREIGD DOOR FRANKRIJK

1. Triple Alliantie

Duidelijk was dat de politieke kaart van Europa bijgesteld moest worden. Lodewijk XIV van Frankrijk streefde naar hegemonie. In plaats van elkaar te bevechten, moesten Engeland en de Republiek met elkaar in de bres staan om het Europese evenwicht te handhaven. Vanwege zijn huwelijk met de Spaanse prinses Maria Theresia maakte Lodewijk XIV aanspraak op de Zuidelijke (Spaanse) Nederlanden. Door een plotselinge inval wilde hij de met elkaar in oorlog zijnde Republiek en Engeland voor een voldongen feit plaatsen. Korte tijd na de Vrede van Breda drong het Engelse par-

lement al aan op een overeenkomst met de Republiek. Sir William Temple opende de onderhandelingen met Johan de Witt. Deze liep niet meteen warm voor een verdrag met Engeland, omdat hij de onstandvastigheid van het Engelse hof kende. Maar hij kon een Engelse toenadering moeilijk uit de weg gaan en in 1688 kwam een verdrag tot stand. Beide landen verplichtten zich tussen Spanje en Frankrijk te bemiddelen. Als Spanje deze bemiddeling afwees, kon het met geweld gedwongen worden. In een geheim artikel werd vastgelegd dat er desnoods ook tegen Frankrijk geweld gebruikt zou worden. Toen ook Zweden toetrad tot het bondgenootschap kon worden gesproken van een Triple Alliantie. Deze alliantie was meer het werk van William Temple dan van Johan de Witt. De laatste duchtte de reactie van Frankrijk. En inderdaad, toen het geheime artikel uitlekte, was de Franse verontwaardiging groot.

Voorlopig hoefde niet gevreesd te worden voor een Franse tegenactie. Lodewijk XIV was gedwongen af te zien van de Zuidelijke Nederlanden en nam genoegen met de steden die al door de Franse troepen bezet waren. De Triple Alliantie vond deze eis redelijk en Spanje berustte. In 1668 werd de Vrede van Aken gesloten.

2. Verdrag van Dover

Lodewijk XIV bereidde een oorlog voor tegen zijn voormalige, ontrouwe bondgenoot. Maar om de Republiek te kunnen aanpakken, moest hij haar eerst isoleren. Daartoe diende de Triple Alliantie verbroken te worden. Zweden werd omgekocht om neutraal te blijven. De Engelse koning Karel II stond bekend als onbetrouwbaar en wispelturig. Graag zou hij financieel onafhankelijk willen zijn van zijn parlement. Hij droomde van een Europa waarin twee grote mogendheden de dienst zouden uitmaken: Frankrijk te land en Engeland ter zee. Toen Lodewijk XIV hem grote geldsommen toezegde, sloot Karel met hem in 1670 in het diepste geheim het Verdrag van Dover. Daarin beloofden de beide vorsten dat ze gelijktijdig de Republiek de oorlog zouden verklaren. In de Republiek was men van dit alles onwetend. Wel wekte het argwaan dat William Temple, die de Verenigde Nederlanden een goed hart toedroeg, werd vervangen door de zich veel harder opstellende George Downing. Johan de Witt kon echter niet geloven dat een vorst bereid zou zijn de belangen van zijn eigen volk zozeer te schaden. *Ik houd het niet voor mogelijk, dat enige natie of hof zozeer het eigen belang zou verzaken en de eigen eer te kort doen, als besloten zou liggen in een breuk met onze staat.*

Frankrijk wilde de Republiek ook in het oosten isoleren. Daar grensde het Nederlandse grondgebied vanaf de Dollard tot aan de Rijn bij Wezel aan het gebied van de bisschop van Münster. In een geheim verdrag beloofde Bernhard van Galen, die weer op de Graafschap bij Borculo aasde, gewapende steun aan Frankrijk. Ook de bisschop van Keulen, die tevens bisschop van Luik was, sloot zich aan. Hij ergerde zich aan de militaire steunpunten die de Republiek binnen zijn bisdom bezette als buffer tegen agressie uit het zuiden. Door zijn toetreden konden Franse legers ongehinderd door het bisdom Luik naar het noorden trekken.

Antwoorden Basis

Verwerking

- a. Raadspensionaris van Holland (1636-1651), voorzitter van de Grote Vergadering (1651).
  - b. Vadertje Cats; vanwege zijn grote invloed als volksoepvoeder door zijn boeken.
  - c. Unie   wie moet er regeren.
Militie   het leger.
Relgie   de godsdienst.

9. Het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk

- d. Eigen antwoord.
- e. Ontvangstruimte van de minister-president; besprekingen.
- 2. a. Den Haag.
- b. Ridderzaal.
- c. Om te laten hoe machtig de Republiek was: al die vaandels waren door de militie veroverd.
- e. Unie   Eenheid / Regering.
Militie   Leger.
Religie   Godsdienst.
- 3. a. Blauw: Karel I, Mary Stuart I, Karel II, Jacobus II, Mary Stuart II.
Oranje: Frederik Hendrik, Amalia van Solms, Willem II, Willem III.
- b. Hij had een hekel aan de Oranjes vanwege de oude ruzies tussen stadhouder en raadpensionaris over wie er nu de baas was. Bovendien had Willem II de vader van Johan de Witt laten opsluiten op Loevestein.
- c. Een puritein (Engelse protestant) die Karel I had laten onthoofden, omdat hij de puriteinen vervolgde. Cromwell werd in zijn plaats de baas van Engeland.
- 4. 1. Oranje: 1647-1650.
2. Rood: 1652-1654 en 1665-1667.
3. Geel: 1650-1672.
- 5. a. Het Kanaal.
- b. Slag bij Ter Heijde - dichtbij Scheveningen; 1653.
- c. Tweede Engelse oorlog, 1665-1667.
- d. Aan de Theems.
- 6. a. In Vlissingen; daar is hij geboren.
- b. Eigen antwoord
- c. 1. Ze zijn overal ter wereld inzetbaar.
2. 1667.
3. Het Korps Mariniers heeft vier taken: nationale taken, Koninkrijkstaak, NAVO-taken en internationale vredes- en veiligheidstaken.
- 7. a. Triple Alliantie.
- b. De Republiek, Engeland en Zweden.
- c. Lodewijk XIV van Frankrijk.
- d. De Zonnekoning.
- e. Jozua liet de zon stilstaan; Johan de Witt hield de veroveringen van de Zonnekoning tegen.
- 8. a. Ds. Wilhelmus á Brakel.
- b. Engeland, Frankrijk, Münster en Keulen.
- c. Een profetie.

Extra

- 1. a. Iedereen gedraagt zich naar zijn eigen aard.
- b. Als iemand denkt ergens voordeel bij te hebben, doet hij dingen die hij eigenlijk niet prettig vindt.
- c. Wie in weelde leeft, moet oppassen om niet op het slechte pad te raken.
- d. Leugens komen altijd uit.
- e. Wie zich mooi aankleedt, wordt daarmee zelf nog niet mooi.
- f. Eigen antwoord.
- g. Hij schreef brieven aan hen, en kreeg brieven terug.
- h. Constantijn Huygens; hij was – naast secretaris van de Oranjes – ook dichter.
- 2. a. Medisch Handboek.
- b. Eigen antwoord.

9. Het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk

- c. Ziekte is een gevolg van de zonde. Voor Gods kinderen geldt dat ziekte van Zijn Vaderlijke hand hen toekomt (HC, zondag 10).
- d.
  1. Vermijd contact met zieken.
  2. Drink geen (gracht)water.
  3. Handen wassen.
- 3.
  - a. De Eerste Engelse Oorlog (1652-1654).
  - b. Slag bij Ter Heijde (1653).
  - c. Michiel Adriaanszoon de Ruyter.
- 4.
  - a. Zijn werk als draaiersjongen op de lijnbaan.
  - b. Azië en Amerika.
  - c. De schrik des groten oceaans.
Liedbewerking (zie hieronder).
- 5.
  - a. De achterkant.
  - b.
    1. Gelre (Gelderland).
    2. Zeeland.
    3. Utrecht.
    4. Groningen.
    5. Overijssel.
    6. Friesland.
    7. Holland.
  - c.
    1. Brabant en Limburg ontbreken.
    2. Die gewesten waren rooms, en hadden daarom geen eigen Staten (geen eigen regering), maar werden door de Staten-Generaal bestuurd; en hadden zelf niets te zeggen. Ze hoorden er niet écht bij.
  - d. Zeven pijlen die aan elkaar vastgebonden zijn: Eendracht maakt macht!
  - e. Er zijn wel tekeningen / schilderijen, maar geen bouwtekeningen bewaard gebleven.

9. Het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk

In een blauwgeruiten kiel...

Musical score for Trompet II, Hoorn, Melodie, Cello, and Tegenstem. The score is in 6/8 time and G major. The Trompet II part is in the treble clef, and the Hoorn part is in the treble clef. The Melodie part is in the treble clef, and the Cello part is in the bass clef. The Tegenstem part is in the treble clef. The score consists of five measures.

Musical score for Piano accompaniment. The score is in 6/8 time and G major. The score consists of five measures.

Musical score for Piano accompaniment. The score is in 6/8 time and G major. The score consists of five measures.